

registreringen av arbeidskraft: Våre motstandere har satt alle krefter inn for å forhindre inngjerdningen av arbeidskraft. De politiske førere må på alle måter støtte ombudsmennene og om nødvendig hjelpe til å etablere vakthold ved arbeidskontorene.

I juni samme år skriver Thrana i forbindelse med reisestiltatelsene: Vi arbeider nå for at partiet skal få kontroll med reisestiltatelsen.

På et annet sted i samme hemmelige skrivelse ber fylkesførereren om at alt settes inn på å skaffe flest mulig folk til sikkerhetspolitiet. Sikkerhetspolitiet står i dag oppe i en kamp som er hardere enn de fleste aner, skriver han.

Borgervakten er et hensiktsmessig middel mot forstyrrelse av ro og orden, heter det videre. Lagførerene bes vende seg til lensmann eller politimester med anmodning om at borgervakt blir satt i verk der hvor dette blir nødvendig.

Det viser seg at partiet gikk inn for at det etter rømning fra landet skulde tas som gisler de verste politiske motstandere. Ellers forelå det som kjent gissellister i hver kommune. Som regel var det ti av de mest fremtredende menn innen motstandsleiren som ved sitt liv skulde inntå for at ro og orden ble opprettholdt. I tilfelle av at en N.S.-mann måtte bøde med sitt liv, skulde N.S. skyte de ti gisler i represalier. I flere bygder sivet det ut hvem som sto på gissellistene, mens det på andre steder var omgitt med dyp hemmelighetsfullhet. Såkalt «jössinglister» lot N.S. også opprette på fylkesførerens foranledning. Fra disse lister skulde man plukke ut folk til oppdrag som å vaske vekk inskripsjoner mot N.S., borgervakt o. s. v.

«Møtedeltagerne

ble pågrepet av hirden og ført til lokalet».

Hvoretter «fylkesfører» Aass kunde glede seg over proppfullt hus.

Men han var klar over at «politiemessige tiltak alene aldri kan gi noen fullstendig seir».

Fra et skriv fra «fylkesfører» Aksel Aass til alle «politiske førere i Opland og Hedmark», datert 17. mai 1944 og stemplet «hemmelig», gjengir vi nedenfor et avsnitt som neppe trenger noen kommentar:

Gjøvikområdet har i lengere tid vært preget av uro. I juni 1943 ble en tysk soldat skutt på Raufoss.

Den 6. mars d. å. ble en tysker og to hordmenn skutt på Vardal. Senere igjen en tysk soldat skutt — også den gang på Raufoss. Den 5. mai d. å. ble Karsten Lorange skutt på Gjøvik.

Den 9. d. m. innkalte partiet de offentlige tillitsmenn i Gjøvik og Vardal til et møte i Kinolokalet den 11. d. m. kl. 12,30 og flere av byens mest fremtredende motstandere ble kalt inn til et møte samme kveld. De offentlige tjenestemenn nektet for en vesentlig del å komme til møtet som var tillyst i deres arbeidstid. Ved hjelp av hirdmenn ble de derfor hentet og brakt til møtelokalet. De som ikke straks kunde finnes, ble pågrepet senere på ettermiddagen og kjørt på lastebiler til møtelokalet, der det kl. 20,30 ble holdt et møte. Hirden gikk straks i gang med å hente dem som var innkalt til dette møte, men som ikke var kommet. Litt over kl. 23,00 kunde vi begynne dagens 5. møte. Hirden hadde da også fraktet med seg alle nyssgjerrige på gatene, slik at salen var helt proppfull.

De andre møtene som ble holdt på Gjøvik var bedriftsmøter, som var umåtelig interessante. Hos Mustad var det omlag 400 tilhørere. Her var det også en del klapping etter foredraget. I Hunton Bruk ble det av bedriftsledelsen gitt beskjed at bare et begrenset antall arbeidere kunde være til stede, da maskinene krevde stadig ettersyn. Det syntes seg imidlertid at arbeiderne forlot maskinene, slik at vi hadde dobbelt så mange tilhørere som det opprinnelig var reknert med. Det var ikke noe sted noen fiendtlig stemning — ikke engang på de tvangsinnkalte møtene.

Statspolitiet foretok den 12. d. m. avhøring av en del personer på Gjøvik som ikke hadde fulgt innkallingen til møtene. Overfor de personer som ikke hadde gyldig grunn til fravær, og som er formuende, vil det bli sendt tilråding om delvis formueskonfiskering. En del av de øvrige vil bli sikret.

Det er senere satt i gang verveaksjon i Gjøvikområdet. Dette er gjort for å unngå at motstanderne skulde ta seirens frukter fra oss ved at de satte i gang motaksjoner.

Vi har etter hvert fått bevis for at de politiemessige tiltak alene aldri kan gi en fullstendig seir. De rigorøse tiltakene må ledsages av forklaring og opplysning på alle vis.

«Nå kan det fortelles».

«Nå kan det fortelles» utkommer med dette nummer for siste gang i sin nåværende form. Vi vil senere komme tilbake med et hefte som i bilder forteller om hendinger og forhold som har tilknytning til okkupasjonens historie på Vestoplandene.

Redaksjonen.

Utgivere og redaksjon: Leif Blichfeldt, Alf Rønning, Bjarne Thorud. — Trykt i Mariendals Boktrykkeri, Gjøvik

Ettertrykk uten vår tillatelse forbudt.

Nå kan det fortelles

Beretninger fra krigsårene på Vestoplandene

Nr. 3

Med mitraljøse mot tyske bombefly.

Den dramatiske overfart fra Göteborg som kostet 6 norske skip.

Bombeangrepene varte hele ettermiddagen, men ikke en bombe rammet skipet, som Harald Korshavn medfulgte

Det lå som kjent mange norske båter i svenske havner da krigen kom til Norge. Tyskerne var hissig etter å få tak i disse båtene, men det endte heldigvis med at det falt svensk rettsavgjørelse for at de tilhørte den lovlige norske regjering og ble stilt til dens disposisjon. En del av båtene kom seg over til England, og om overfarten for en av disse er det vi har bedt løytnant Harald Korshavn fra Gjøvik fortelle litt. Det var en meget dramatisk tur, med flere sammenstøt med tyske stridskrefter. Under disse sammenstøt bemerket Korshavn seg på en slik måte at han senere ble merket med den norske krigsmedalje og en engelsk orden. Han mottok også en takkeadresse fra kong Georg. Han ble også kalt til kong Håkon og kronprins Olav, som ønsket å få en personlig beretning om den dramatiske ferd. Da freden kom ble den avdeling Korshavn tilhører dirigert til Nord-Norge, hvor han fremdeles er i tjeneste. Under et besøk i hjembyen var det vi fikk hans egen beretning om ferden i 1942.

Det var den 31. mars 1942 ti norske båter, deriblant den kjente 18 000 tonn store hvalbåten «Skytteren», stakk til havs fra Göteborg med kurs for England. Ombord i de ti båtene befant det seg

flere hundre norske, mest menn, men også kvinner og barn. Yngste «voksne» var for øvrig Kjell Torkehagen fra Vardal. De som var ombord hadde gått i Göteborg lenge og ventet på denne sjansen til å komme seg over, men det sier seg selv at tyskerne også hadde ventet på at dette skulde skje. Båtene var jo velkjent av tyskerne, som nok hadde sine agenter på plass som rapporterte alle norske skipsbevegelser. De siste dagene før avreisen hadde det for øvrig ligget en armert tysk tråler like ved siden av den norske båten som Korshavn ble med, og da startsignalet omsider kom, var sikkert de tyske stridskrefter som patruljerte i Skagerak, omgående underrettet om at fått bytte var vendes. Foruten den levende norske last skulde nemlig båtene føre med seg fulle laster av svenske kulelager og maskiner til England.

6 av 10 båter gikk tapt.

Turen var nøye planlagt. Båtene skulde gå i konvoi, og beskyttelsesformasjoner av marine og fly fra England skulde møte konvoien tilhavs. Det hele sto under britisk ledelse, og konvoien sto under kommando av en britisk admiral. Om kvelden den 31. mars kom som sagt startsignalet, og de ti båtene stevnet utover til 3-milsgrensen. Først gikk båtene

Et par illustrerende bilder fra krigen i Norge. Til venstre ser vi Narvik by i brann etter det tyske bombardement. Til høyre et bilde fra havnen etterat tyske fly hadde herjet.

noen turer opp og ned innenfor 3-milsgrensen i påvente av et gunstig øyeblikk til å stikke til havs, hvor tyske patruljer og norske kaptulasjonshistorikere. Da konvoien etter et slag nordover igjen hadde sydlig kurs, ble den imidlertid stoppet av en svensk destroy, som gav ordre til at skipene måtte bestemme seg for enten å gå ut eller vende tilbake til Göteborg. Kommandanten bestemte seg nå for å stikke til havs, men situasjonen lå slik an at det var uråd å holde konvoien — hvert skips kaptein fikk ordre til å ta seg fram som han fant det best etter tilhøvene. Dermed skilte skipene lag, og hva de øvrige ble utsatt for kan ikke Korshavn gi noen nærmere beretning om, utover det beklagelige faktum at seks av båtene gikk tapt, og to, deriblant den hvor admiralen befant seg, måtte gjøre vnderveis til Göteborg. Mange nordmenn omkom, og mange ble tatt til fange og havnet i Tyskland.

Sammenstøt med 4 tyske armerte tralere.

Den båten Korshavn var ombord i var en ganske ny 16 000-tonner. Den eide intet skyts ombord utover 3 maskingeværer! Allerede straks utenfor 3-milsgrensen fikk den føling med en tysk fiskerbåt, sikkert en «nuser», som kom seg vekk, men etter rapporter ble «tatt» senere. Utpå morgensiden fikk en kontakt med en stor tysk konvoi som var på veg nordover, men tyskerne var åpenbart ikke orientert om situasjonen, og åpnet ikke ild mot den norske båten før det var for sent. Men nå gikk sikkert budstikken blant tyskerne, og ut på formiddagen dukket 4 tyske armerte tralere opp. De kom seg inn på 3—400 meters hold og åpnet ild, men selv om deres skyts var noe grovve enn nordmennenes tre maskingeværer, hadde det ingen virkning på den norske skipskolossen. Alle ombord hadde selvstøtt søkt dekning, og ilden fra de tre maskingeværere inngjød også tyskerne en viss respekt, da de selv hadde små dekningsmuligheter. Den norske båten og de tyske tralere gjorde nøyaktig samme fart, så tralerne hang på inntil den norske førstemaskinisten ved et eller annet trick med maskinregulatoren fikk drevet farten opp med 2 knop. Da måtte tyskerne gi tapt etter at jakten hadde pågått i 4—5 timer. En befant seg da antagelig på høyde med nordspissen av Danmark, og så ved middagstider et veldig flammehav i øst. Det ble senere klart at dette var «Skytteren», som var kommet i brann etter sammenstøt med tyske sjøstridskrefter, og som ble totalt ødelagt.

Med mitraljose mot bombefly.

Denne første sammenstøtet ble bare en liten «oppmyking» til det som kom utover ettermiddagen og kvelden. Det dukket da først opp et tysk speiderfly, som i omlag to timer kretset omkring båten og sendte forskjellige røyk- og lyssignaler før det forsvant. Det varte imidlertid ikke lenge før det første bombeflyet dukket opp. Ombord var en temmelig hjelpeløs med de tre maskingeværene, men kampen ble tatt opp likevel. (Her kan det være på sin plass å nevne at vi fra annet hold har fått de sterkeste lovord om den dødsforaktende og innbitte innsats Harald Korshavn gjorde i kampen, og som i høy grad gjorde ham fortjent til de to utmerkelsene han senere fikk etter kapteinens og kameratenes rapporter til de norske og engelske militærmyndigheter.)

Bombeflyet gikk ned i lav høyde, og bestrokk med mitraljøsene skips- og luft, hvor Kr. m med maskingeværene svar igjen med samme mynt. Det er mulig at dette bombeflyet ble rammet, det forsvant iallfall senere i horisonten med en røyksoyle etter seg. Men først hadde det kastet fire bomber mot skipet, og en skulde trodd at det under slike omstendigheter, hvor det kunde gå så lågt flygeren selv ønsket, ikke kunde unngås treff. Men de fire bombene som falt havnet alle utenskip. Den nærmeste falt 25 meter fra skipssiden, og det måtte være en temmelig stor bombe, for rystelsen ombord var kraftig. Hele det elektriske anlegg ble satt ut av funksjon, med den følge at styringen også ble borte (skipet hadde elektrisk styringsoverføring fra rattet). Mannskapene gikk imidlertid straks i gang med reparasjon, og greide i løpet av meget kort tid å ha anlegget i funksjon igjen.

Uavbrutte angrep til mørket falt på.

Under kampen gikk ferden stadig videre vestover, men en fikk knapt tørket svetten etter det første angrepet før bombefly nr. 2 dukket opp. Skuespillet gjentok seg — flyet gikk ned i lav høyde og feide dekket med mitraljøsene, og så kom de fire bombene i tur og orden. Fra skipet forsvarte en seg med de tre maskingeværene, og hva årsaken enn kunde være: bombene havnet alle i sjøen. Og slik fortsatte det hele resten av dagen. Så snart et fly var ferdig med sin jobb, dukket et nytt opp med samme program. Det ble i alt ca. 10 bombefly som på denne måten gjorde klappjakt på båten, men som ved et under — eller ved slett bombeferdighet hos tyskerne — rammet ikke en eneste bombe skipet! Det fikk overhodet ingen skader, når en ser bort fra de småskader mitraljøsikulene anrettet på dekket. Og ikke et eneste menneskeliv gikk tapt. Da mørket kom opphørte flyangrepene, og neste dag traff den norske båten på en engelsk destroy som eskorterte den resten av turen over til Edinburgh i Skotland, hvor det var stor stas ved mottagelsen av nordmennene.

«Det var ganske hett — det tok på.»

Kampen med flyene bød sikkert på mange detaljer som kunde vært verd å nevne, men det er vanskelig å få Korshavn til å fortelle noe nærmere. Det blir bare til bemerkninger som «Det var hett, vet du,» og «Det tok på,» og timevis sammenhengende angrep av bombefly satte sikkert mot og nerver på en prøve som gjør det forståelig at «det var hett». Og å ligge på et skipsdekk med bare en mitraljose å bite igjen med overfor luftens gribber var sikkert ikke udelte behagelig. Det er vel for øvrig vanskelig å forestille seg situasjonen uten å ha opplevd lignende ting selv. Ord strekker ikke til i et slikt tilfelle.

Fra engelsk side var det som sagt planlagt at engelske stridskrefter skulde møte konvoien og beskytte den mot tyske angrep. Når dette ikke skjedde hadde det sin årsak i at flystyrkene traff på en tysk konvoi på det avtalte sted utafor svenskekysten. Engelskmennene trodde det var den norske konvoien, og gikk i lav høyde for å hilse den velkommen. Det resulterte i at de selv fikk en «hilsen» fra tyskerne, som visstnok resulterte i at alle de engelske flyene gikk tapt ved total overrumpling. Det ble således et kostbart eksperiment denne overfarten. Tr.

Østretotningene var noen av de første som tok opp mil.org-arbeidet. Laget egen instruksjons-hytte på Totenåsen

Skreifjellene kan sammenlignes med Vassfaret som droppested.

En av de bygder på Vestoplandene hvor det illegale apparat tidligst kom i sving, var Østre Toten. Allerede høsten 1940 ble det dannet mil.org-grupper, småklikker som riktignok drev isolert, men hadde forbindelse med organisasjonen i Oslo. På andre steder på Vestopland ble det dannet avdelinger av mil.org. langt senere. Først høsten 44 og vinteren 44—45 fikk arbeidet et videre omfang. Mil.org. på Østre Toten kan en si var en av de eldste, ikke bare i Oppland, men i landet i det hele tatt.

Da kapitulasjonen kom og H.S. skulde tre fram for offentligheten, rådet Østre Toten over ca. 300 mann, hvorav svært mange hadde virket fra 1941 og noen fra 1940. Den ivrigste og dyktigste i arbeidet var Olaf Madsen på Båkind. En av de første som tok opp arbeidet var han, og utrettelig virket han under hele krigen. Det var i alt tre grupper, og det var sjelden utsøkte karer de var satt sammen av.

Sanitetslager for hele Østlandet i melkefabrikken.

Av det arbeide H.S.-styrkene på Østre Toten hadde, kan etterretningen nevnes som et viktig ledd. I de store fabrikkbygninger tilhørende Kapp Melkefabrikker hadde tyskerne veldig lagre; her lå bl. a. sanitetsutstyr for hele Østlandet. Det kan nevnes at det var flere jernbanevogner med vitamin-tabletter, med lerret o. s. v. Det gjaldt å holde seg underrettet om hva og hvor mye som var samlet her, hvor store mannskapsstyrkene var ved de tyske forlegningene, hvor mye våpen og ammunisjon de hadde. Det var ganske store bataljoner som lå på Østre Toten til enhver tid, på Starum var det opptil 700 mann.

Skreifjellene et ypperlig droppested.

Fra juletider i fjor var styrkene på Østre Toten fullt opptatt med å ta imot flyslipp. Skreifjellene var, ved siden av Vassfaret, kanskje det beste droppestedet i landet. Særlig etter nyttår var det en rekke slipp her. Droppeplassen lå rett opp for Torvfestet ved Skreifjellvegen. Fra stedet hvor containerne falt ned, ble våpen og ammunisjon fraktet ned til Mjøsstranda, og containerne ble der trillet rett ombord på en sandbåt som lå der. Derfra gikk det nordover, og på stranda ved Kapp ble alt sjauet i land, og så gikk det ved nattetider videre til lagerplassen. Alle slippene gikk fint, unntatt en gang som en container havnet i Mjøsa med en stor last tobakk.

Totenåsen var ypperlige trakter for mil.org, og den ble da også sterkt benyttet. Allerede tidlig

under krigen var totninger på åsen og drev våpen-evelser, og senere ble det litt av et samlingssted. Der ble nordmenn utdannet i England sluppet ned fra fly i fallskjerm; de skulle ta seg av utdannelsen av H.S.-gutta i distriktet.

Instruksjonshytte på åsen.

Høsten 1944 gikk en del H.S.-gutter til oppførelse av en hytte på åsen. Den skulde benyttes til å holde instruksjonskurser i og til lagring av våpen. Gutta selv hogg eldgammelt tømmer på skauen og førte opp hytta på egen hånd, uten sakkyndig bistand. Og det var slett ikke noe dårlig verk! Hytta ble plasert på et helt øde sted helt på toppen av Rødalenstjernet. Ikke så lenge etter at den var ferdig, var det kommet en anonym anmeldelse til lensmannen om at det foregikk noe ulovlig i de trakter på åsen. Gutta ble varslet om dette en natt og hytta foreløpig rømmet da Gestapo med Oppgård i spissen kom til bygd. Lensmannen pratet gestapistene trill rundt, så noen undersøkelse i hytta ble det ikke. Oppgård forsøkte seg hos tømmerkjerere og andre, men fikk ikke greie på noe som helst på åsen, og så ga han opp undersøkelsene.

Senere ble hytta tatt i bruk for alvor, og det ble holdt et par kurser med Englandsfarere som instruktører. En tid før kapitulasjonen, da det enda var usikkert hva tyskerne vilde finne på, hadde styrkene fra Østre Toten full oppsetning, god øvelse og ikke minst solide karer som visste hva de gikk til.

Klaus.

Totengutten som ble en av våre beste jagerflygere.

Styrtet ned og pådro seg de alvorligste skader. Men gav seg ikke før han igjen jog over slagmarkene med sin «Spitfire».

Navnet Egil Hagen vil være kjent blant de fleste i distriktet, — totengutten som ble en av de beste norske jagerflygere i England, og som har deltatt i en rekke spennende og vellykkede raids over Nederland, Belgia og Frankrike. Det er gutt som kan tumle sitt fly — det har vi bl. a. sett eksempler på ved hans «oppvisninger» over hjembygden og Gjøvik — og det til tross for at han etter en flyulykke i Belgia ble så slem skadet, at ingen av hans

flykammerater noensinne hadde ventet å se ham i et fly igjen. Eller rettere sagt, de hadde vel neppe ventet å få se ham igjen i det hele tatt. Han bærer men av medfarten — tre sølvplater i ryggen som ble knekket på tre steder ved den nevnte nedstyrtingen, og han trekker litt på det ene benet etter de stygge skader det fikk. Men med ubendig vilje kom han seg på fote igjen og dukket atter opp i flyvåpnet. Og den måten dette skjedde på er en historie som vi synes kan fortelles nå — den viser litt av den ubøyelige vilje til innsats han var besjelet av.

Etter nedstyrtingen ble han innlagt på hospital, hvor det varte og rakk uten at det syntes seg noe tegn til utskrivning. Han begynte å spekulere på hvordan han skulde komme seg ut av sykehuset, og særlig hvordan han skulde komme inn i sitt kjære flyvåpnet igjen. Med de skader han hadde pådratt seg var sjangsen mindre enn små. Men så kom han en dag tilfeldigvis over noen av de skjemaer som hospitalet utferdiget når en soldat var frisk og kunne meldes tilbake som tjensteddyktig i avdelingen igjen. Fra tanke til handling var spranget ikke langt — han utferdiget selv skjemaet, forsynet det med passende underskrifter, og lot det gå i posten til vedkommende flyavdeling. Det var et «dokument-falskneri» som var alt annet enn moralsk mindre-verdig, og samme resultat kom også hans øverste foresatte, flyvåpnets visemarsjall, til som vi senere skal se. Friskmeldingen gikk altså til avdelingen, og dermed varte det ikke lenge før innkallelelsen til å gjenoppta tjenesten kom.

På dette tidspunkt var Hagen faktisk ennå maroder — han måtte så å si løftes inn i flyet når han skulde på tokt, og de foresatte begynte vist å spekulere på hvordan det hang sammen med friskmeldingen fra sykehuset. Faren for undersøkelser var til stede, og hvis sammenhengen ble oppdaget kunne det ha kjedelige følger. De militære lover er strenge slik, selv om hensikten var aldri så moralsk forsvarlig og respektabel. Det begynte altså å brenne litt under føttene, og Hagen traff en ny dristig beslutning: Han gikk rett til visemarsjallen i luftvåpnet, presenterte seg og la fram sin sak slik den i virkeligheten forholdt seg. Marsjallen var litt støtt på mansjetten til å begynne med, men han hadde ikke snakket lenge med den viljefaste totningen før han endret signaler. Det endte med at Hagen ble bedt med ut til lunsj sammen med marsjallen — og saken var snart i den skjønneste orden. Hagen ble ved flyvåpnet og føyde nye laurbær til sine tidligere, tross sølvplater i ryggen og benet som ikke fungerer helt knirkefritt. Og etter sine mange meritter over de europeiske slagplassene kom han hjem til Norge i sin Spitfire da freden var kommet.

Vi synes denne lille historien er verdt å bringe videre, fordi den vitner om den ubendige kampvilje som preget de norske ungguttene som dro ut under krigsårene, og ved sin innsats skapte heder og ære for Norge. Vi legger til at det er en av Hagens venner som har berettet denne historien for oss.

BJØNNHAUGEN

Vi bringer ovenfor et bilde fra Bjønnhaugen i Vardal, hvor dramaet vi fortalte om i forrige nummer, fant sted. Gjennom den vesle gluggen i gavlen var det «Ragnar» og Ivar Øygård kom seg ut, uten at tyskerne oppdaget det før det var for sent!

Slik var den norske statsminister i krigsårene.

En Oplandsguttus opplevelse etter ankomsten til London.

På ettervinteren i fjor måtte en gutt her fra distriktet søke dekning for Gestapo som var ute etter ham. En tid etterpå fant han det fornuftigst å komme seg over grensen til Sverige, og senere gikk turen til England, hvor han ble satt inn i de norske styrker som fallskjermjeger. Fra sitt opphold på Hedmark i dekningsstiden, hadde han med en hilsen fra en Hedmarkmann til Nygårdsvoild. Ved ankomsten til London vilde han overbringe statsministeren denne hilsen gjennom en annen. Men en dag fikk han oppringning fra statsministerens sekretær, Ragna Hagen, med anmodning om å komme til en konferanse med statsministeren, og da lot ikke Oplandsguttene seg be to ganger. Han møtte statsministeren i hans eget kontor. Nygårdsvoild hilste hjertelig på ham og var meget takknemlig over den hilsen han kunde få fra en kjennning. Han spurte gutten ut om nytt hjemmefra. Alt interesserte ham øyensynlig, — hvordan fronten holdt i Opland, — om de han kjente personlig holdt ryggen rak, — om Gestapos arbeid og mange andre ting. Etter denne hyggelige samtale, ba statsministeren Oplandsguttene med til aftens i en av Londons største restauranter. Det sier seg selv at det var et stort øyeblikk i guttens liv, da han kunne komme til restauranten som Nygårdsvoilds gjest. Han vil nok lenge minnes de hyggelige timer i selskap med landets statsminister, og ikke minst, hvor liketil og ukonvensjonell som landets første mann var, og at han kunne vise slik interesse for en alminnelig norsk gutt, som nettopp var trådt inn i hæren.

Gestapo holdt på å avsløre hele den illegale organisasjon i Valdres.

En del av den første våpenlasten fra England gikk tapt.

I dagane før påske 1944 hadde Valdres nett fått den fyrste våpensendinga frå England, og tredjeparten av sleppet var køyrt fram til Fagernes og skulde etlast ut til instruksjonsmateriell. Eg fekk bod frå stortingsmann Meisdalshagen om å møte på Fagernes ein viss dag og taka mot det som skulde til Sør-Aurdal. Endeleg skulde me då få litt å syna gutane.

Men då eg steig av bussen på Fagernes, merka eg snart at noko sers var på ferde. Tidleg same morgonen hadde Gestapo funne våpna våre og hadde alt sett fast mannen som hadde gøynt dei. No snusa dei rundt i gatone som andre blodhundar, så det var ikkje rart om det var gråverstemning på Fagernes den dagen.

Meisdalshagen, E. J. (som hadde dala ned på Hardangervidda) og eg vart sitjande utover dagen og drafta kva som no burde gjerast, og me vart same om at Meisdalshagen, Ivar Bang, Hallvard Dokken og Odd Hodne laut freista koma seg til Sverige snøggast råd var. Den siste var elles ikkje viljug til å fara. Han vilde heller vera heime og taka opp kampen. Dei som kjenner «Reidar», veit også at han seinare fekk høve til det oppå Slidrefjella. Frå Sverige skulde Meisdalshagen fara vidare til England, og frå London skulde han senda oss ei helsing over radio når han var vel framme. Men denne meldinga, «Hunden har kvit rove», kom ikkje før langfredag i år. Då var ho også godkjend som sermelding for ein droppingsplass i Valdres.

Dei to fyrste av desse karane kom så til Bagn, der me løynde dei nokre dagar. Me visste at me kunde stola på lensmannen vår, og no som før var han lettbedd når H. S.-folka var i knipe. Han sytte for reiseløyve til Oslo. Ved det høvet sende Meisdalshagen denne helsinga attende til lensmannen: «Kjem eg vel fram, skal eg syta for at du slepp å slå fylgje med rettelege N. S.-medlemmer når oppgjøret kjem.»

Dokken kom ikkje til avtala tid og laut gå i dekning i Reinli, fordi han ikkje råka mannen som skulde taka mot honom. Men fyrst hadde han vore innom hjå meg og fått greide på at eg var reist på Liaåsen på påskeferie. Dit sende han ein skilaupar med bod om at han låg «verfast» i Reinli. Eg gav svar attende at reiseløyve låg ferdig hjå lensmannen og at han no laut skunda seg til Oslo, ifall han skulde få fylgje med dei andre.

Påskeeftan fór eg til bygdars att. Der fekk eg greide på at Dokken framleis var i Reinli, men no var han ettersøkt. Fylgjeveg kunde han ikkje bruka reiseløyvet sitt, som lydde på rette namnet hans. Difor vart det ordna slik at han fekk fylgja ein privatbil til byen.

Så langt hadde alt gått bra. Men no spurdest det at mange av våre folk på Fagernes og to i Aurdal var arresterte, og Odd Hodne frå Etnedalen var

ettersøkt. Sume av desse hadde henta ymse færlige papir hjå meg, millom anna kart, der droppingsplassar og sprengningsplassar på vegane var avmerkte. For meg såg det no ut som Gestapo var i ferd med å rulla opp heile organisasjonen i Valdres, og no var eg nestemannen. Eg lurde litt på om eg skulde fylgja etter til Sverige, men tankan på at tyskarane truleg vilde taka gislar, gjorde at eg tykte eg måtte taka risken og verta verande her. Det same gjorde Lauvskogen, som den gongen var sjef for Sør-Aurdal, Etnedalen og ein del av Aurdal. Alt dette var nemlig ei gruppe den gongen.

Kvar morgon eg vakna dei fyrste vikone etterpå, undra eg meg over at eg låg i mi eige seng, — så viss var eg på at Gestapo skulde greida å fylgja sporet vidare. At dei miste det, kan me i fyrste rekkje takka dei folka våre for, som sidan den gongen og fram til freden greidd å halda tett i dei tyske fangeleirane.

H. B.

Nazisten som spionerte på Vestopland og senere i den svenske hovedstad.

Førte kartotek for Gestapo over motstandere av nazismen.

Journalist Jacob Røken Ødegård, som var ansatt i Vestopland, sto allerede flere år før krigen i direkte kontakt med det tyske naziparti. Han var leder for underavdelingen av partiet i Norge, og stilte seg naturligvis tjenestevillig til rådighet for Gestapo da krigen kom til Norge. I Gjøvik hadde han bl. a. med å føre kartotek over nazismens fiender, og sto stadig i kontakt med bl. a. «gauberater» Platte.

Den samme Ødegård ble senere fast knyttet til Gestapo, med en lønn av 7-800 kroner i måneden. Han ble sendt til Sverige for å spionere blant nordmenn som hadde måttet rømme over dit. I norske kretser i Stockholm ble man tidlig gjort oppmerksom på hans skitne arbeid, og fra svenske myndigheters side ble han forespurt om i hvilken hensikt han oppholdt seg i Sverige. Han svarte at han var Deutsche Zeitungs medarbeider. En svensk henvendelse til denne avis resulterte i at avisen ikke kjente til at den hadde en medarbeider ved navn Ødegård i Stockholm. Men etter en tids forløp «kom avisen nok i tanker om at Ødegård allikevel var knyttet til avisen». Imidlertid inneholdt ikke Deutsche

Zeitung noen Sverige-korrespondanse fra Ødegårds hånd, hvorefter tyskerne ordnet det slik at han ble Norsk Telegrambyrås medarbeider i den svenske hovedstad, etter sigende også med lønn av 7—800 kroner. Som sådan sendte han av og til noen «korrespondanser», klippet rett ut av den svenske nazipresse. Hans hovedoppgave var for øvrig å snuse der nordmenn oppholdt seg og bringe rapporter om sine iakttagelser.

I 1943 ble to svenske journalister utvist fra Norge for sine skildringer av tyskernes barbariske styre. Som mottrekk besluttet svenskene å utvise NTB's korrespondent i Sverige, Jacob Røken Ødegård. Men forinnan var han avsløret som tysk spion, også av svenskene, og han måtte i kasjotten. Nå blir han sammen med de andre norske angivere og framstående nazister som har oppholdt seg i Sverige, utlevert og må stå tilrette for norsk domstol.

Jacob Røken Ødegård var ikke av de gløggeste Gestapo-håndlangere, derfor fikk han heller ikke gjort alt for stor skade i Stockholm. Han ble alltid våktert godt på. Både her i Gjøvik og i Sverige oppførte han seg slik at hans arbeid var lett å gjennomskue. Vi husker en episode fra Gjøvik våren 1941. Ødegård sto og snakket med noen kjente ved Bykiosken, da gauberater Platte som han hadde hatt meget med å gjøre, kom forbi. Ødegård tok øyeblikkelig til hatten og hilste overmåte eiskverdig, — men tyskeren var lurere, — han besvarte ikke hilsen, skjønt han var vel oppmerksom på Ødegårds hilsen. Ødegård la heller ikke skjul på at han utarbeidet kartotek over folk i byen som var imot nazismen.

Klaus.

En nifs opplevelse.

Og et strålende eksempel på «en ukjent soldat».

Det kunne berettes ubegrensede eksempler på heltemot og offervilje fra denne krigen, om menn som satte alt inn for å redde kamerater, ukjente soldater som aldri tenkte på ære og berømmelse for det de gjorde. Vi gjengir nedenfor en liten episode fra London, hvor en Gjøvik-gutt var gjenstand for innsats fra en slik ukjent soldat.

Gjøvik-gutten — navnet kan være det samme — hadde en kveld tatt inn på et hotell i London. Utpå natten våknet han ved at rommet var fullt av røyk, og det brente friskt rundt døren. Gangen utenfor var et eneste flammehav. Halvt bevisstløs av røyken sprang gutten rett på vinduet, støttet glasset ut med armene og kastet seg gjennom. Værelset var i tredje etasje, så spranget var livsfarlig.

I samme øyeblikk passerer en engelsk soldat nedenfor på gaten. Han hører at vinduet blir slått ut, og idet han ser opp får han se Gjøvik-gutten kaste seg ut. Lynsnart oppfatter han situasjonen, når med et steg stedet der han ventet at gutten skal falle, og tar med bøyd rygg imot den fallende. Begge tumlet i gaten, men den resolute optreden hadde børt av for fallet, slik at Gjøvik-gutten var så å si uskadd av det. Det kom folk strømmende til, men den ukjente soldaten som hadde handlet

så modig og snarrådig, forlot stedet så snart han hadde forvissnet seg om at gutten ble tatt vare på. Gjøvik-gutten hadde riktignok sagt seg meget stygt i det ene hånleddet da han slo ut ruten, så den ene hånden er noe ufor etter hendelsen, men ellers kviknet han snart til igjen.

Det ble etterpå sendt ut etterlysning etter den ukjente soldaten med oppfordring om å melde seg. — men han meldte seg aldri!

«Did hvor fyrren suser ind, tør ingen nidding vandre.»

Hva to unge nazister lot passere og forkastet under sensur av en avis' siste nummer.

Vinteren 1941 bestemte NS at en av Gjøviks aviser, Opland Arbeiderblad, skulde opphøre, da det absolutt ikke hadde vist forståelse for den nye tid. Den var alt annet enn positiv, den tok ikke inn NAT's artikler, lot presseleder Walles artikler gå i papirkurven osv. Avisen holdt den linje at den ikke vilde fire en tomme for nazismen, men av hensyn til leserne som trengte å følge med i forordningene om forsynings spørsmål, holdt det gående lengst mulig uten lntagelse av nazistoff.

Avisens stans ble fastsatt, og siste nummer skulde komme om 8 dager. Mens redaksjonen var i ferd med å forberede siste nummer, kom to «herre», henholdsvis 15 og 16 år gamle, som ikke presenterte seg før de ble provosert til det. De skulde sensurere avisen, sa de, og hadde «fylikesfører» Froislands til-latelse til det. De fikk korrekturen på alt stoffet, og gikk med synlig interesse las på en artikkel om Chinchilla-kaninen, hvor de øyensynlig været masse angrep på NS mellom linjene. Artikkelen inneholdt imidlertid intet som helst fordekt, den var rett og slett en faglig artikkel om Chinchillaen. Så var det flere små artikler, kalt «Ordførere som går fra borde» — en hyldest til de menn som hadde ofret lang tid i et uegennyttig arbeid for sin kommune. De måtte «sensorene» se nærmere på, likedan en lederartikkel og et par andre som de tok med seg for å se nærmere på. De kom tilbake noe senere på kvelden og meddelte at samtlige artikler var forkastet av fylikesføreren.

Redaktøren forsøkte å forklare «herrene» at hvis samtlige artikler skulde ut, vilde avisen presentere seg i sitt siste nummer med mange hvite felter — det vilde kanskje virke verre enn artiklene. Han insisterte på å få snakke med Froisland. Det var ikke verdt å forsøke en gang, hevdet fyrene, for Froisland hadde gått til sengs i Grand Hotell forlengst. Redaktøren oppsøkte ham allikevel, fulgt av 16-åringen. Da viste det seg at Froisland absolutt intet kjennskap hadde til de forkastede artikler. Etter noe snakk om saken, kikket han på korrekturen, og sa om den ene etter den andre av artiklene at det passet ikke akkurat å skrive slik nå (bl. a. om de ord-

Kolbupresten som ikke kunde det syvende bud og stjal god nordmanns møbler og klær.

Da Gjøviks nazikvinner sloss om bohåve og Whisky-Wollert tok 2000 kr. i honorar for ingenting.

N.S.-medlemmene trodde de skulde være fremtidens herrefolk i Norge. De tok sine venner tyskerne som mønster i ethvert tilfelle. Slik som tyskerne gjorde, skulde også de gjøre. Slik som tyskerne stjal fra nordmenn, måtte også N.S.-folk stjele. Til Grini, Furulund, Victoria Terrasse, Skaugom og andre steder hvor det tyske herrefolk residerte, kom lass på lass av gode nordmanns møbler, malerier, bøker, serviser m. m. Uten skamfølelse forsynte de seg, fra leiligheter såvel som fra forretninger. En dag dukket en lastebil med et par tyskere og et par frontkjempere på opp utenfor et hus bebodd av en dame hvis mann var reist til England i krigens begynnelse. De troppet opp i stuen og «skulde ha flygelet», sa de. Intet papir på rekvirering og erstatning, flygelet ble lempet på bilen, og borte var det. Hva kan protester hjelpe i et slikt tilfelle?

På Grini havnet en dag i fjor en forretningsmann fra nær Oslo. Han fortalte at hans to forretninger var beslaglagt, villaen likeså. Det fikk så være, men at hans kone var kastet ut var dog for drøyt. En dag kommer et flyttelass til Grini, møblene stables inn på et gammelt uthus på en av gårdene for senere å bli utstyrt i Gestapoleilighet, og mannen kjenner igjen møblene sine. Men ikke nok med det, en dag han arbeider i malerverkstedet, kommer en stor lad-

fører som var gått fra borde), men artiklene kunne allikevel passere. Før samtalen var endt hadde 16-åringen forlatt værelset, nokså slukøret etter dukkerten.

Da leserne neste dag åpnet sin avis, fant de bl. a. en hyldest til flere ordførere som den nye tid hadde fjernet — en lederartikkel med adskillig brødd mot nazismen, kalt Erobringen av sannheten, og en artikkel om Henrik Wergeland, hvor disse kjente linjer var sitert:

*Did hvor fyrren suser ind
tør ingen nidding vandre
som har forraadt med trolost sind
sitt fædreland for andre.*

Disse to siste artiklene var også sensurert av 16-åringen, og begge godkjent uten videre. Og slik hendte det at avisen fikk et praktkeksemplar siste gang den kom ut, og med et sterkt antinazistisk preg — godkjent av nazistene.

Klaus.

ning av nye malersaker, bokser med måling, pensler m. v., alt sammen stjålet fra mannens forretning. Nå skulde han altså få «fornøyelsen» av å arbeide med sine egne produkter i tysk konsentrasjonsleir.

En dag kom det en skriftlig beskjed fra administrasjonen til denne mann, beskjeden var skrevet på en av hans egne regningsblanketter. Det får være nok, sa mannen, som tross alt hadde bevart sitt gode humør, at de har stjålet alt fra meg, men skal de attpå til presentere meg regning, kan jeg virkelig ikke betale.

Som i Oslo i landet for øvrig. En kan vel finne eksempler på tyskernes og N.S.-medlemmenes tyverier fra hver eneste bygd, også i Opland. Særlig i de siste par årene var det at N.S.-medlemmene tok så godt etter. I flere tilfelle overlot tyskerne til dem å beslaglegge eller simpelthen røve hus etter nordmenn som var satt i fangenskap eller hadde måttet rømme for Gestapo. Det het så smukt at godset skulde selges på auksjon og pengene gå i statskassen. Forsvindende lite ble solgt på auksjon, og til statskassen gikk det lite. N.S.-organisasjonene sikret seg kontorinventar og hele møblementet. En avis på Vestoplandene ble stanset av nazistene, og det skulde aller nådigst bli adgang til booppgjør så funksjonærene skulde få sitt tilgodehavende. En dag «rekvirerte» en Oslo-mann, sjefen for avislikvideringen, pengeskapet, en annen dag tok hirdkontoret resten av inventaret. Ikke en øre ble erlagt i erstatning. Ikke ett møte ble holdt i bostyret, men advokat W. W. Valle, også kalt Whisky-Wollert, som var medlem av bostyret, forela en regning på ca. 2000 kroner for sitt «arbeide» med boet. En kan selv regne seg til hva det ble igjen til funksjonærene.

Våren 1944 måtte flere mennesker som Gestapo hadde i sitt søkelys forlate Gjøvik og komme seg over til Sverige eller ta opphold i deknning her i landet. Etter deres avreise ble «byttet» delt mellom hjemme-nazistene, og det på en måte som fortonet seg like smakløst som arvinger der sloss om en døds etterlatenskaper. I en villa på Gjøvikjordet dukket fremtredende nazikvinner opp og «sikret» seg de mest lekre kunstgjenstander. Det de selv ikke ønsket lot de aller nådigst gå til auksjon. I en leilighet inne i byen innfant til og med en prest seg, han het Rudberg og residerte i Kolbu. Han kom først for å holde opptelling og brukte seg fordi alt, etter hans mening, ikke var på plass. Senere kom han igjen og hentet det han kunde ønske å erverve som sitt av møbler og klær.

En må si det var en prest som ikke etterlevet budene.

Klaus.

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014
Blant representanter for 11 nasjoner.

Små glimt fra Grinis mest kosmopolitiske brakke.

Lusa var sterkt «overrepresentert». — Russerne hadde sin egen hardhendte justis. — Kunzes største fornøyelse var å herje med russere og polakker.

Som kanskje ikke alle vet, var det ikke bare norske fanger på Grini. Hele 11 utenlandske nasjoner var representert. Det var franskmenn, belgisere, hollendere, tsjekkere, jugoslaver, polakker, russere, dansker, svensker, finner, serbere. En del av disse var krigsfanger og tvangsdeporterte, men mange av dem hørte dessverre til den kategorien som mer eller mindre frivillig hadde meldt seg til tysk arbeide utenfor sitt hjemland. Det var meget vanskelig å få noe direkte svar på spørsmål om på hvilken måte de hadde kommet på tysk arbeide. Men det kan neppe herske tvil om at svært mange av disse karene ikke representerte det beste i sine respektive nasjoner.

Undertegnede hadde den tvilsomme ære å bli brakkesjef for utlendingene på grunn av at jeg en gang dristet meg til ikke å lystre den berømte Kunzes ordre. Til straff skulde jeg altså få denne lite ettertraktede oppgaven. Heldigvis ga Kunze meg fullmakt til selv å velge mine medarbeidere og videre hvem som skulde bo på kalfaktoret. For dem som ikke har vært på Grini bør det kanskje opplyses at kalfaktoret er rummet midt i brakka hvor maten deles ut og hvor brakkesjefen også holder til. Belegget på disse rummene var ikke så stort som på de øvrige, og som regel bodde det overveiende fanger der som hadde sittet minst et par år. Som kalfaktor var jeg så heldig å få med cand. jur. Birger Kildahl, Bergen, som også vilde være godt kjent i vårt distrikt. Han var i sin tid sekretær i Høyre i Opland og Hedmark. Videre en ung filologisk student, Johs. Pettersen fra Oslo, som var visebrakkesjef, og endelig dr. Vemmelstad fra Stavanger. Foruten oss ble det oppnevnt en representant fra hver nasjon som skulde bo på kalfaktoret, bortsett fra Jugoslavia og Serbia. Det ble i sannhet en kosmopolitisk forsamling hvor en hadde full anledning til å utvide sitt erfaringsgrunnlag om menneskene. I denne maurot hvor ca. 250 utlendinger holdt til huse, var alle menneskelige kvaliteter representert. Her var angivere, forhenværende tyver, mordere og en rekke andre typer som representerte mindre bra yrker her i livet. Det var folk fra Warszawa rennestener og unge russere som så ned hvis man spurte hvorfor de ikke hadde kjempet sammen med sine kamerater i den røde armé. Det var folk fra Marseilles og Antwerpens havnekvartaler, som vel aldri hadde løftet en finger for å skaffe seg det daglige brød på ærlig vis. Men det var også andre typer der. Små, vevre franskmenn, kjekke karer for øvrig, som hadde blitt tvangssett til Tyskland, smilende og blide russere som hadde kjempet fra

Bessarabia i sør til Leningrad i nord. Og særlig husker jeg en ung polakk, han var 18 år gammel, som førte seg som om han var vokset opp ved et keiserlig hoff. Etter kapitulasjonen kom fru skipsreder Fearnley, som representerte Røde kors, på besøk. Min unge venn Stanislaw, som for øvrig var både lusete og fillete, kysset fru Fearnley på hånden med en utsekt courtoisie som fikk fruen til å steile. Hun hadde neppe ventet en slik belevenhet hos en liten forkommen polakk som hadde gått for lut og kaldt vann siden 14 års alderen.

Hardhendte straffemetoder.

Det hendte mange ting på denne brakka som aldri forekom på de andre brakkeleirene. Utlendingene, og særlig da russere og polakker, hadde sin egen hardhendte justis som de øvet med all mulig nidkjærhet. Tyveri ble meget strengt straffet. Notabene hvis det var tyveri fra kamerater som bodde på det samme rummet. Ellers var det så som så med nidkjærheten. En sen marskveld ble jeg vekket av et forferdelig spetakkel på et av rummene. For å få slutt på livet som kunde tilkalle tyskerne, hadde jeg på meg klærne og gikk inn på rummet for å undersøke saken. Der møtte det meg et merkelig syn. Oppe på et bord lå en russer. Han var for øvrig en frivillig fra Wlassows armé. Russeren var helt naken, og over ham stod en annen og deiset løs med en svær lærrem. De stoppet da jeg kom inn og så litt usikre på den ubudne tilskueren og visste ikke riktig hva de skulde si. Jeg måtte tilkalle en tolk som forklarte meg hele historien. Vedkommende som lå på bordet, hadde stjålet en brødrasjon fra en av sine rumkamerater. Straffen for dette var at vedkommende frivillig skulde legge seg naken på bordet og ta imot avstraffelsen. Da jeg antydte noe om at dette var noe vel hardhendt, de slo nemlig ca. en times tid fortalte de, sa tolken at mannen må tte straffes. Hvis brakkesjefen vilde gjøre det var ingen ting bedre. Men hvis vedkommende tyv ikke ble straffet, vilde det være grunn til å tro at han vilde fortsette å stjele. Jeg hadde ingen ting annet å gjøre enn å gi tolken rett og trekke meg tilbake. Da jeg vel hadde kommet meg i seng igjen, hørte jeg avstraffelsen var i full gang igjen. For mennesker som ikke har hatt anledning til å leve i et såvidt primitivt og barskt miljø, kan dette virke rått og brutalt, men en skal huske på at en brødrasjon i en tysk fangeleir betyr uhyre mye for den som mister den. For det annet vilde denne Wlassow-soldaten, som for øvrig hadde vært i det tyske politiet og vært en djevel til å slå sine kamerater, aldri forstå noen annen form for straff. En tilrettevisning fra brakkesjefen hadde han bare oppfattet som svakhet og dumhet.

«Kunzes største fornøyelse var å plage russerne og polakkene.»
Kunzes største fornøyelse var å plage russerne og polakkene.
Kunzes største fornøyelse var å plage russerne og polakkene.

Kunzes største fornøyelse var å plage russerne og polakkene.

Disse utlendingene hadde det for øvrig ikke godt på Grini. De var i langt større utstrekning enn oss nordmenn utsatt for tyskernes sadisme og sjikane. Det var ikke lenge mellom hver gang de hadde svære straffeeksersiser. Det var for øvrig særlig polakkene og russerne som fikk gjennomgå. Kunzes største fornøyelse var å gå omkring på rummene i denne brakka og dele ut lusinger, ofte uten noen som helst direkte foranledning. Kunze var assistert av en norsk lakei som het Ramberg. Han spesialiserte seg simpelthen på russerne og polakkene og gjorde dagene til et helvete for dem. Men det var hårde halser som ingen Kunze kunde knekke, og merkelig nok så de overveiende sunne og friske ut til tross for at de lå og grov i avfallsbåtene hele dagen. Men selv om dagene kunde være lange og matrasjonene knappe, var likevel Grini det rene ferie-hjemmet i forhold til redselsleirene nede i Tyskland, hvor selv krigsfanger ble drept en masse hvis de var russere eller polakker.

Over halvparten av belegget hadde lus.

Men verre enn å leve sammen med alle disse merkelige menneskene var luseplagen. Ca. 70 prosent av belegget hadde lus, og det nyttete lite om vi sendte alle som var befengt til avlusning regelmessig. Om noen dager var det like galt igjen. En russer betrodde meg at mange gjemte unna noen lus ved hver avlusning og puttete dem inn på kroppen igjen etter avlusningen. Om dette er sant, vet jeg ikke. Faktum er i hvertfall at det var en uhyre vanskelig oppgave å få luseprosenten ned. Vi greidde riktignok engang å få prosenten ned med 40 prosent, men da ble luseundersøkelsen foretatt like etter at alle hadde fått rent undertøy og var badet. Kildahl og Vemmelstad var meget stolte, og vi fant det passende med et lite oppnavn på de to herrer. Vi kalte dem luseknekkerne etter den dag. Neste gang ble imidlertid lusekontrollen foretatt før karene hadde badet og skiftet, og da var resultatet ikke fullt så oppmuntrende.

Duro.

Ikke Svalbard og Riiser Larsen sa sensuren.

En kryssordoppgave som ble finsiktet.

Nazisme betyr bl. a. sensur av tale og skrift. Avisene ble overvåket med argusøyne under okkupasjonen: ble det skrevet noe som ikke passet systemet, ble som regel avisen stanset og redaktøren arrestert. For hver dag fikk en retningslinjer for hvordan avisen skulde redigeres, — det var for såvidt ikke nødvendig med noen redaktør eller journalister, — det var nok med en som kunde ta imot og følge retningslinjene, uten å bruke hjerne.

Periodiske skrifter måtte forelegges «Kulturdepartementet» til forhåndssensur. Det ble gjort på den måten at korrekturark av alt som skulde trykkes ble sendt inn til Oslo. Høsten 1943 ble det gitt ut et underholdningsmagasin her i distriktet, og korrektoren fikk departementets «litteraturkontor» til gjennomlesning. Etter en tid kom den tilbake med et par påtegninger til en kryssordoppgave bl. a. I kryssorden var det et spørsmål som led: Tidligere norsk besiddelse. I marken hadde sensoren bemerket: Ikke Svalbard. Besiddelsen det var siktet til var Herjedalen, — den av allierte nyss besatte Svalbard måtte det for all del ikke være. Et annet spørsmål led: Kjent flyver fra Roald Amundsens polferder. Ikke Riiser Larsen, skrev sensoren i marginen. Det passet jo slett ikke, Riiser Larsen som svinget søvpen over nazismen fra London radio.

Dette er bare et lite eksempel på hvordan den nazistiske sensur virket, men det forteller tydelig nok hvor systematisk også hjemmenazistene gikk til verks.

Klaus.

Ikke så greit med litteraturen.

At herrefolket og deres håndlangere ikke nettopp var kulturrens bærere, så og hørte vi mange eksempler på under krigen. Under en arrestasjon her i distriktet, fikk en et eklatant bevis for politiets litteraturkunnskap. I forbindelse med arrestasjonen skulle der foretas husundersøkelse, og blant det som ble kikkert nærmere på var boksamlingen. På nattbordet lå der en del bøker. Øverst fant en av politifolkene en bok som på en sympatisk måte skildret Hitlers og Mussolinis liv. De har illeal litteratur, ser jeg, bemerket politimannen. Arrestanten forklarte at boka nærmest kunde henregnes til nazilitteratur, og det virket så overbevisende at politimannen fikk liten lyst til å ta den med seg. Under denne boka lå et par av svensken Bertil Stålhans her i landet så populære bøker, «Tro og overtro» og «Tala svenska». De leser svensk også, bemerket politimannen, da han fikk øye på disse bøkene. Forfatternavnet Bertil Stålhane hadde han tydensynlig ikke kjennskap til, og heller ikke fant han det mistenkelig at svensk litteratur lå fremme til lesning i denne tiden. Han heftet seg ikke mere med dette og gikk straks videre i sine undersøkelser. Hadde han kikkert litt i bøkene, ville han ha sett at de inneholdt de sterkeste angrep på nazismen. Men slik kunne altså en nazistas manglende kunnskap i litteratur komme en illegal til hjelp.

På angiverjakt ved svenskegrensa

Da Ole Østvoll fra Grue i Finnskog ble tatt med til Sverige av norske patrioter.

En gutt her fra distriktet ledet aksjonen.

Som våre lesere sikkert vil huske, ble det utpå ettervinteren i år slått stort opp i nazipressen at en mann fra Grue i Finnskog var blitt bortført av det svenske politi. Det ble lange vecklager i avisene som raste over den svenske «gangstermentalitet», og husker vi ikke feil, hadde Aftenposten en leder om saken. Nå er det hevet over tvil at rette vedkommende var fullt klar over den rette sammenheng, men affæren måtte selvsagt utnyttas i propagandaen, og da måtte det hele forvrennes slik som det ble gjort. Det dreiet seg nemlig ikke om en uskyldig som var blitt stemplet som angiver. Ole Østvoll som ble bortført, var virkelig en angiver av verste skuffe. Østvoll bodde på et sted som heter Øymoen 3 mil fra Kongsvinger. Gjennom dette distriktet gikk en meget benyttet rute for Sverigeskurere, og Østvoll drev angiveri i stor stil. Han angav flyktninger og var i det hele en meget aktiv Gestapolakei.

Vi har hatt anledning til å veksle noen ord med en gutt her fra distriktet som ledet den gruppen som fikk til oppgave å uskadeliggjøre Østvoll.

— Først led ordren på likvidasjon, forteller vedkommende, men det kom kontraordre like før vi skulde dra. Ledelsen resonerte meget riktig og fant ut at hvis Østvoll ble skutt, vilde det påkalle Gestapos oppmerksomhet i den grad at distriktene for en lang tid vilde bli ødelagt som rute for Sverigesfarten og kurervirksomheten. Man måtte altså gå fram på en annen og mer diplomatisk måte og likevel uskadeliggjøre Østvoll. Og vi fikk ordre om å bortføre ham.

Det var fire mann av oss om jobben. Det var på forhånd ordnet slik at noen H.S.-gutter skulde møte oss i nærheten av det huset Østvoll bodde. Vi gikk over grensen sent om kvelden og kom til vårt bestemmelsessted litt over midnatt.

To mann ble stående igjen utenfor huset, og selv gikk jeg sammen med en av kommandoen vår opp til huset og banket på vinduet til Østvolls værelse. Østvoll satt på sengekanten i ferd med å klå av seg. Jeg gjorde meg morsk i stemmen og sa: «Hier ist die deutsche Sicherheitspolizei. Tür öffnen! Aber sofort!» Østvoll kom opp fra senga i en viss fart og lukket opp. Han fikk en maskinpistol i brystet og fikk ordre til å gå inn igjen. Vi fortalte ham at vi egentlig var kommet for å skyte ham for hans angivervirksomhet. Gutten sank sammen på sengekanten, som rimelig kan være. Det var en enkel type forresten. Akkurat slik som en kan tenke seg en angiver. Han satt der og svettet og så helt forskremt ut. Men da vi sa at vi bare skulde ta ham med til Sverige, ble han meget lettet og var svært ivrig etter å gjøre oss til lags. For at det hele skulde

se ut som en flukt, fikk han ordre til å ta med seg litt klær, noen bilder o. s. v. Turen over grensen gikk fint, og vi ble tatt imot av et helt kompani av svenske soldater som hadde fått nys om at vi hadde med oss en angiver.

— Fikk aldri tyskerne greie på rutene som dere brukte?

— De visste nok om veiene våre. Like etter kapitulasjonen beslagla vi en del kartor som tilhørte det tyske etterretningsvesen. På disse kartene oppdaget vi til vår store forbauselse at alle rutene våre var avtegnet. Grunnen til at de ikke hadde gått til aksjon var rimeligvis den at tyskerne ventet på melding om at noe riktig stort var i gjære. Da hadde de nok slått til. Men godt var det at det gikk som det gjorde.

— Hvor mange turer har du gjort over grensen?

— Det kan vel dreie seg om 50 turer, tenker jeg.

— Og det gikk bra?

— Ja, det gikk bra hele tiden. Det var bare en enkelt episode i begynnelsen av mai som var litt kjedelig, men det gikk godt den gangen også. Jeg kom gående langs selve grensegata, og skulde for øvrig bare hente litt melk. En avdeling av hirden lå på begge sider og begynte plutselig å skyte. Jeg fant det klokest å late som om jeg var truffet og gikk i bakken. Da forsvant karene, og jeg kunde rolig fortsette.

Duro.

Flyktningene ble tatt for forkledte tyske soldater.

En rekke utenlandske politiske flyktninger som oppholdt seg her i landet ved krigsutbruddet, flyktet i april dagene fra sin forlegning i Feiring mot Skreia. I Skreifjellene var veien sperret av norske soldater; flyktningene gikk derfor ut på isen og omgikk på den måten avsperringen. Da de norske oppdaget karavanen på isen, trodde de det var tyske soldater som var forkledd som sivile, og gikk til arrestasjon av alle sammen. De ble tatt opp på en lastebil og fluksens transportert til Gjøvik. Her ble det fort fastslått at det virkelig var politiske flyktninger, hvor-etter de ble løslatt og hjulpet videre over til Hamar. Alle sammen kom over til Sverige, og ble altså reddet unda Gestapos klær.

Fra en av disse flyktninger, en tysker som vi en tid sto i kontakt med etter hans ankomst til Sverige, fikk vi nylig et brev hvor han bl. a. skriver: «Som politisk flyktning delar jag glädjen över Norges befrielse med Er. Detta i synnerhet eftersom

Den tyske krysser Königsberg ble som kjent senket på Bergens havn i 1940. Skipet ble stukket i brann av britiske fly og sank etter en tids forløp. Bildet vårt viser skipet mens det brenner og eksplosjon på eksplosjon inntrerffer.

Vi husker —

— På fylkestinget i Vågå 1941, da en rekke nyutnevnte ordførere hevdet at de seiet ikke var NS-menn og kort tid etter viste seg meget aktive.

— Den talen Hans Rognrud holdt på fylkestinget i Lillehammer året etter, da han bestrebet seg så sterkt på å være radikal at han slo fullstendig ut både Vykkesfører, propagandaledere og andre «førere» og «ledere».

— Den uskyldige mine Gestapos håndlangere satte opp etter arrestasjoner her i distriktet, enda de selv hadde vært de ivrigste hjelpere.

— Den gang Torstein Lange uttalte om en person som nettopp var arrestert av Gestapo, at denne aldri vilde få anledning til å sette sine ben i Gjøviks gater mere.

— Sommeren 1942, da Lillehammer Musikkforening ga konsert i Parken for hundrevis av tilhørere, mens et tysk korps spilte for en håndfull tyskere, og de tyske myndigheter nedla forbud mot fortsatte konserter av Lillehammer-korpset.

— Da man skulde arrestere en nazist i april dagene 1940 på en gård i Vardal, og man måtte kjøre etter jordmor til nazistens kone samtidig som mannen ble ført til fengslet.

— At en «arrestasjonskommando» som fikk i oppdrag å sikre seg en sinnsyk som hadde rømt fra Prestesæter, tok en feil mann som måtte oppholde seg ett døgn på asyl for feiltagelsen ble oppdaget.

— At frontkjemperen Bjørn Østreng allerede i 1942 åpent innrømmet at han i april 1940 hadde gått over til tyskerne.

— At alle innlegg Julius Johannessen skrev til avisene måtte skrives om på grunn av håpløs ortografi. Den eneste gangen dette ikke ble gjort var

jag hade fått asyl ock så storsint hjälp i Edert fosterland. Det var på min tredje flykt undan Gestapo-väldet jag uppsöke Er. Allt jag ägde bar jag i en liten kofert som jag hoppades kunna rädda liksom mitt liv.»

vinteren 1941, da redaktoren av Opland Arbeiderblad lot manuskriptet gå til setteren med beskjed om at det skulle settes noyaktig slik som det var skrevet. Johannessen truet redaksjonen med død og fordervelse etter denne fornærmelse.

— Utmeldelsen av Arbeidernes faglige landsorganisasjon, da Skreia Skog- og Landarbeiderforening sto som en av de beste foreninger, idet 115 av 127 meldte seg ut.

— At Gjøvik Jern- og Metallarbeiderforening sto meget sterkt ved denne utmeldelse.

Mannen med brevene.

Da Jonas Lies oppmerksomhet ble henledet på Nasjonalhjelpens kontor i Gjøvik.

I forhørsretten benektet Torstein Lange at han noen gang hadde opptrådt som angiver, eller overhodet henledet nazimyndighetenes oppmerksomhet på noen.

I den forbindelsen kan det være verdt å nevne at Lange i sin tid skrev et brev til Jonas Lie, som ble oppsnappet og lest før det gikk til adressaten. Det gjaldt Nasjonalhjelpen, hvor Helge Waale var blitt ansatt som sekretær. I dette brevet henleder Lange «justisministeren» oppmerksomhet på skandalen ved at en kulturbolsjevik som Waale satt som sekretær, så mye mere som Nasjonalhjelpens kontor var et jessingreir, hvor en rekke suspekte individer daglig hadde sin gang. Lange henstiller derfor til Jonas Lie å gripe inn øyeblikkelig og sørge for at de skandaløse forhold bringes til opphør!

Langes spesielle form for dolkestikk mot personer han ikke likte, var brev, som gjerne bar påskriften «strengt privat» utenpå konvolutten. Brevet som nevnes ovenfor er bare et av de utallige han gjennom årene sendte ut. Han falt til slutt selv i den graven han grov for andre, da han begynte sin brevaktsjon mot «fykkesfører» Aass.

London-nytt.

Ved siden av de illegale avisene var flyvebladene med London-nytt noe av det som virket mest oppmuntrende på folk under krigen. Nyhetene sivet fort ut; de skriftlige meldinger var det ikke så mange av, så de måtte læres godt og gjengis muntlig til andre nyhetshungrige. I Gjøvik kom det tidlig fart i nyhetsmeldingene. Kristian Andresen og Erik Mikkelsen tok opp arbeidet og holdt det gående helt til de selv ble innhentet av Gestapo. Et par ganger i uka laget de et sammendrag av nyhetene, mangfoldiggjorde dem og spredte dem i byen og nærmeste omegn. Nyhetssedlene gikk til forretninger, bedrifter og kontorer, og overalt var de like kjærkomne, særlig når det var gode nyheter, d. v. s. fra den tid tyskerne stoppet opp og etter hvert ble drevet tilbake.

Gestapo hadde stadig mistanke om at nyhetene ble distribuert i byen, men fikk aldri avsløret apparatet og dem som sto bak denne del av det illegale

Stiftelsen norsk okkupasjonshistorie, 2014

arbeid. Det utført av Andresen og Mikkelsen. Deres regelmessige nyhetsmeldinger var til stor glede for mange mennesker, og var et ledd i arbeidet for å holde en god front. Uten fare var ikke arbeidet. Når som helst kunne Gestapo slå kloen i dem. Det var så karakteristisk for dem begge, at de ikke ga opp, men fortsatte med enda større glød ettersom risikoen øket. Til slutt ble såvel Mikkelsen som Andresen pågrepet av Gestapo. Mikkelsen satt 1½ år i konsentrasjonsleir. Kristian Andresen falt som kjent for de tyske bødlerens kuler på Trandum etter å være blitt innfiltret i en annen sak.

Klaus.

Den totale krig betyd total utsekkelse. Omgitt av ruiner på alle kanter står bilen i midten, — den later til at den har sluppet forholdsvis heldig fra angrepet. Bildet er fra en norsk bil som tyskerne lot det regne med bomber over i 1940.

Tre radiooperatørers kamp om livet i Skumsjøen.

I 15 graders kulde og isvann.

I midten av november i fjor kom det tre menn til distriktet som skulde delta i radiosambandet her. De var kringkastingssteknikere, og ble forlagt i nærheten av distriktets radiooperatør i en hytte ved Skumsjøen, — deres dekknavn var Arne, Bjarne og Reidar.

Etter en ukes til skulde Arne og Bjarne en tur til Gjøvik, og de lot seg friste av snarveien over Skumsjøen som var islagt. De ga seg trossig iver. Arne gikk 15—20 meter foran, og 200 à 250 meter fra land lå han i vannet før han visste ordet av det. Bjarne styrtet straks til for å hjelpe, men også han gikk igjennom. Reidar var tilbake i hytta og hadde sett hvordan det var fatt med karene, som begge lå og kavet mellom isflakene. Det ble ikke skreket — det var en stille kamp. I en fart fikk Reidar tak i et par rajer, og med ski satte han utover isen for å komme sine kamerater til hjelp. 15 m fra land gikk han igjennom første gangen, men takket være rajene kom han seg opp og fortsatte utover. 3—4 ganger til gikk Reidar igjennom isen før han nådde fram. Da både Bjarne og Arne hadde såvel ski som ryggsekk på seg, var det ingen liketil affære i det iskolde vann, men likevel greide Arne å komme seg opp på isen igjen før Reidar nådde fram. Bjarne var fremdeles i råken og var selvsagt sterkt utmattet etter strabasene. Isen var som flatbød, og bare med den største forsiktighet kunne de bevege seg. Rajene ble lagt framover isen, og Reidar forsøkte å krype utover, men isen brast igjen. Det var umulig å nå fram. Bjarnes krefter begynte å ebbe ut, og han gikk to ganger under da han begynte å få krampe i benene. Det var nå 2 store råk adskilt av en «isbro» på 3—4 meter. Arne bestemte seg da for å jumpe uti pånytt for å forsøke å slå i stykker denne bro for å få sin kamerat i land. Stivfrossen som han var, var dette en drøy jobb, men han klarer det, og da Reidar i mellomtiden hadde fått fotfeste litt på siden, fikk han dradd karene innover til bedre is. Med mye besvær ble så karene trukket opp, og turen til land begynte. Alle var ikke bare gjennomvåte, men hadde et langt opp-

hold i isvannet bak seg. Bjarne således 25—30 min. og med krampe i benene. Temperaturen var + 15°.

Etter å ha kommet vel i land, hadde de en ½ time i dyp snø til hytta. Med oppbud av sine krefter kom de fram, men de siste 100 metrene måtte Arne krabbe på alle fire. Karene reddet seg. Det var deres mot og utholdenhet som kom til sin rett.

Farlige spor i snøen på Eina-vannet.

Vi kan fortelle en liten episode fra mil.orgs arbeid i distriktet. Den forteller litt om hvor farefullt arbeidet var og hvor lett egentlig store deler av organisasjonen kunde ha vært nøstet opp, — det skulde bare et lite uhell til.

Eina-karene hadde fått overlatt et våpenparti fra et droppelag på Hadelandsåsen. Selv om det meste måtte bæres på ryggen i ulendt terreng, var det ikke vanskelig å få gutta til å ta jobben. Etter en dagstur på ski i dyp, bløt snø med opptil 50—60 kg i sekken, lå endelig våpnene på Einavollen, hvor hester ventet. Turen gikk videre til Hågård hvor dekningsrommet lå. Alt syntes å gå bra — men så lett var det nok ikke. Samme natten ble et stabbur på Einastranden renset for flekk og andre gode saker av regulære tyver. Kjøringen på Einavatnet i de sene nattetimer hadde noen hørt om, og ryktene begynte å svirre. I snøen var det spor, og lensmannen kunde ikke la være å undersøke og forsøke å følge sporene. Dette fikk gruppesjef Furuseth høre, og straks fikk han fatt i lensmannen som enkelt og greit ble forklart at det var han, uskyldige Furuseth, som hadde lånt hest og hadde kjørt noen venner av seg fra Jaren til Eina, da disse var i mangel av reisetilatelse for påsketuren. Dermed var sporene legalisert.

UNDERJORDISK ØKONOMI

Hvordan støtten til fangers pårørende ble organisert.

Lærerne begynte alt i 1940 å reise et grunnfond. — I Gjøvik var familiebidragene gjennomsnittlig 200 kr. pr. måned.

De fleste kjenner mere eller mindre til det økonomiske hjelpearbeid som ble drevet under okkupasjonsårene for å hjelpe de pårørende til dem som ble offer for Gestapos ettertrebber. Arbeidet fikk etter hvert en meget omfattende karakter, og det kunde vært grunn til å nevne navnene på dem som sto i brodden for arbeidet. Komitéen ønsker imidlertid å være anonym, og det samme gjelder de store bidragsytere. Vi må bøy oss for dette ønske, men alle som la seg i selen med dette arbeidet, og alle som ytet bidrag, fortjener en varm takk. Vi gir nedenfor en ganske kortfattet oversikt over hvordan denne økonomiske aksjonen ble gjennomført.

Det er blitt sagt at en lett kan lokke en nordmann til både ditt og datt, men ikke true ham til det han ikke sjøl vil. Det ser ut som om tyskerne og nazistene har vært klar over den første halvparten av denne setningen — den siste halvparten har de etter alt å dømme vært helt vitende om.

Eller annerledes sagt: Farligere for mange av oss nordmenn enn all fengsling, deportasjon, pinsler og tortur var kanskje hydratonene som særlig led i krigens første tid. Norge skulde få sin hele og fulle sjøstendighet tilbake. Det skulde få en meget framskutt plass i det «nyordnede» Europa. Norge skulde ikke bare bli fritt, det skulde bli stort, sa Quisling. Ved siden av dette hadde N. S. en farlig programpost, som med litt omskriving kan uttrykkes slik: Egennytten må gå foran fellesnytt. I det partiet var det lett å komme høyt opp på rangstigen i en fart. Og vilde en beholde den stilling en hadde, så var dette sikret ved å gå inn i N. S. Det var altså med andre ord rent økonomiske hensyn som var med i spillet, iallfall for en del av de svake sjeler som i 1940 og seinere begav seg inn i «partiet».

Etter hvert som heimefronten begynte å anta fast form, var de mest framsynte klar over at en måtte finne utveger til økonomisk støtte for dem som kom i vanskeligheter på grunn av motstandsbevegelsen. Men det var så mye som skulde grunnlegges og organiseres at det tok tid før den økonomiske beredskap kunde bli utbygget.

De som ikke var rene reddharer, eller så sneversynte at de ikke under noen omstendighet vilde risikere sin stilling, de tror vi rent instinktmessig følte at det nok vilde bli en ordning med det økonomiske om de på grunn av sin holdning skulde bli avsatt eller satt innafør.

Enkelte steder begynte lærerne så tidlig som i 1940 å betale 2 prosent av grunnlønnen til et fond som skulde være til støtte for dem som kom i vanske-

ligheter. Her i Gjøvik gikk også lærerne i gang med dette på et noe seinere tidspunkt, og rimeligvis har noe liknende vært i emning i andre etater. Men da kampen satte inn for alvor, var de resurser en da hadde til disposisjon helt ubetydelige.

Ved arrestasjonen av Kirkenes-lærerne og avsettelsen av hele den øvrige lærerstand i et kortere tidsrom, var situasjonen med ett slag blitt akutt. Det trengtes støtte av to grunner. For det første var det noen som trengte hjelp ganske snart, og for det andre var det av stor moralsk betydning å få slått fast at hele det norske folk sluttet opp om lærerstanden nå den var sendt inn i lidlinjen.

Her i Gjøvik var det en mann som straks meddelte at han garanterte for 10 000 kroner til støtte, og flere andre sa seg villige til å skaffe penger. Noe liknende skjedde sikkert over alt. Men kampen bredte seg. Snart hadde vår by og vårt distrikt en lang liste av arresterte fra de forskjellige yrker og samfunnslag. Dette medførte at det økonomiske hjelpearbeid måtte utbygges og organiseres.

En rettet henvendelse til gode nordmenn, og de sa seg straks villige til å støtte. Og så snart de fikk oppsporet hvem som stelte med disse sakene, fikk vi henvendelser fra flere hold om å hente støttebidrag. En mann ytet således 1000 kroner pr. måned. På mange arbeidsplasser ytet praktisk talt samtlige arbeidere et beløp av sin ukelønn til understøtteløskassen, og det var meget betydelige summer som kom inn på denne måten. Bidragene til arrestertes familier varierte en del etter forholdene, men var i gjennomsnitt et par hundre kroner pr. måned.

En slik hjelpeorganisasjon er jo lettere å organisere i en by enn på bygdene. Og Gjøvik ytet derfor, spesielt i den første tida, hjelp også til distriktene. Etter hvert kom bygdene med i innsamlingsarbeidet, men vi har inntrykk av at det var nok så forskjellig de forskjellige steder. Det hadde jo mest å si at det var noen på hvert sted som gikk aktivt inn for oppgaven.

Prinsippet var at hvert distrikt skulde prøve å greie seg sjøl. Var et område særlig hardt rammet, kunde en få hjelp fra den store jessing-kassa i Oslo. Denne disponerte millioner — delvis innsamlet som private bidrag, men sikkert også med stort tilskudd fra regjeringen i London.

Både distriktvis og samlet hadde en også ganske andre oppgaver enn å yte hjelp til arresterte — nemlig å finansiere illegal virksomhet.

Her i distriktet har vi to ganger fått bidrag fra hovedkassen. Vi fikk for det første ca. 30 000 kroner til oppgjøret med Kirkenes-lærerne, idet disse ved heimkomsten fikk fullt oppgjør. En god del av dette

er imidlertid betalt tilbake, idet lærerne siden nyttår 1942 har fått en prosent av lønnsforskuddet på 2014 kassen. Videre fikk vi 20 000 kroner på forsommeren 1944, idet Gjøvik og omliggende bygder da hadde et uforholdsmessig stort antall arresterte. Av dette beløp har vi igjen vel 5000 kroner.

Tyskerne og nazistene har sjelsagt vært klar over at det ble ytet økonomisk støtte, og de var derfor stadig på jakt etter den økonomiske organisasjon. Enkelte steder lyktes det dem delvis å rulle opp fronten, men i vårt distrikt gikk det bra i den hen-seende. Merkelig nok — kan en si. For folk var utrolig pratsomme — ialfall til å begynne med. Det hendte at folk utbassunerte på gatehjørner at de hadde ytet så og så mye til den økonomiske fronten. Og noen av dem som fikk støtte hadde også svært god lyst til å drøfte dette litt nærmere med venner og kjente. Men etter hvert lærte en nå den nød- vendige disiplin.

Ved kapitulasjonen var det en del penger i be- hold i forskjellige kasser. Vi nevnte foran at lærerne f. eks. har betalt en temmelig drøy kontingent de siste årene. Lærerkassene disponerer derfor nå ca. 600 000 kroner. Videre går en ut fra at stat og kom- mune nå vil etterbetale Kirkens lærerne og andre lønn for det tidsrom de var satt ut av sin stilling. Da lærerkassene har forskuttet disse lønninger, vil etterbetalingen komme kassen til gode.

På det siste illegale lærermøte som nylig ble holdt i Oslo, vedtok en at disse midler i første rekke skal gå til etterlatte etter lærere som ofret sitt liv i kampen, eller til lærere som har pådratt seg syk- dom eller andre skavanker.

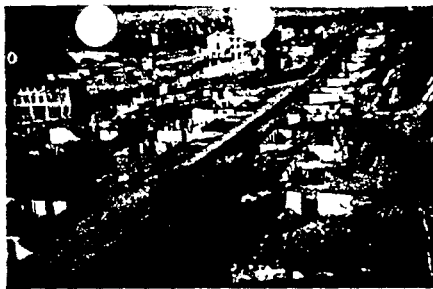
Komiteen vil takke alle i byen og distriktet som har hatt med den økonomiske del av fronten å gjøre for godt samarbeid. Og den vil rette en hjertelig og varm takk til alle som på en eller annen måte ytet støtte. Også dette arbeid var et meget viktig ledd i kampen for friheten. Den offervillighet og det hjertelig som ble lagt for dagen vil ikke bli glemt.

Da angiveren Strømstad kom til Grini.

En halv time etter ankomsten visste hele leiren om virksomheten hans.

Avisene kunde forleden dag fortelle at den be- ryktede angiver Strømstad var rømt fra Ilebu. — Strømstad vil være godt kjent over Vestoplandene for sin nedrige trafikk. Hans spesialitet var, som mange vil vite, at han forsøkte å gi inntrykk av at han drev illegalt arbeid, at han var medlem av Milorg, osv. for derigjennom å komme i kontakt med illegale krefter.

I oktober 1944 ble Strømstad av en eller annen grunn tatt i forvaring av tyskerne og satt inn på

Slik ble det seende ut der tyske fly hadde herjet. Rekker av hus er utslettet i Narvik by.

Akershus. Hvorfor han kom dit er ikke godt å si. Det ligger nær å tro at det var et tyveri som var årsaken. Han hadde jo også før vist at det falt ham vanskelig å skjelve mellom sitt eget og andres gods.

I april i år dukket Strømstad opp på Grini. Han kom ved elvetiden om formiddagen, og heldigvis ble han straks gjenkjent av et par Gjøvik-gutter som straks underrettet rette vedkommende, og en halv time senere visste hele leiren at det var kommet en farlig angiver til Grini. Det lå nær å tro at Strøm- stad var sendt til Grini for å spionere. Dette er dog mer enn tvilsomt da tyskerne måtte vite at han var altfor godt kjent til å kunne utrette noe synderlig. Men det forhindrer selvsagt ikke at han nok hadde fortsatt sin skitne trafikk hvis han hadde fått an- ledning til det. Han merket imidlertid fort at han var blacklistet og virket temmelig spak. Særlig etterat han ble betydet at hvis han drev med noe fanteri på Grini kom det til å gå ham ille. Han unnskylte seg svært under en samtale og sa seg fri fra alt vi beskylte ham for, og bedyret at etter krigen skulde han vite å skaffe seg oppreisning. Han gikk sågar så langt som til å hevde at det i den svenske kommunistavis «Ny dag» hadde stått en artikkel som gikk ut på at han ikke var noen an- giver. Tvert om. Han hadde fraktet en rekke flykt- ninger til Sverige osv.

Etter noen dager begynte imidlertid jorden å brenne under føttene på ham, og han søkte seg ned til Fornebu. Men han unngikk ikke sin skjebne for det. Det ble straks sendt melding ned om fyrens meritter, og da kapitulasjonsdagen kom ble også Strømstad arrestert av den norske leirledelse og puttet inn på Haft.

Duro.

Gestapo var flittige gjester på politikammeret i Gjøvik.

Karsten Lorange hadde mange jern i ilden og måtte likvideres.

Politivakten var også litt av en nyhetssentral. — Litt om «gutten Alexander»s meritter.

Politiet var et fryktet instrument i okkupa- sjonsårene, men med folkets respekt var det så som så. Det hadde sine naturlige grunner — hva som helst som var villig til å gjøre rakkertjeneste for tyskerne kunne få politiuniform og bli sloppet løs på gode nordmenn. Men det hadde av og til sine lyse sider også. Når en f. eks. tenker tilbake på en type som «gutten Alexander» (politifullmektig Alex- ander Lange), som i 1941 moret Vestopland, får også politiet sitt forsonende skjær. Han oppdaget absolutt ingenting av det som foregikk, til tross for at han arbeidet etter teorien: Minst mulig papir, mest mulig «arbeid i marken». Den første del av teorien brakte ham omgående i konflikt med politimesteren, så en vesentlig del av deres tid gikk til innbyrdes «opp- gjør», og den annen del av teorien hadde vi nærmest inntrykk av skulde tjene som dekning for «gutten»s private sysling med vinflasker. Noe egentlig vondt fantes det neppe i ham.

Den dummeste av 80 000.

Som sagt, forholdet til politimesteren var ikke godt, og ved et høve da «gutten» satt og bladde i en statistikk over folkemengden m. v. på Vestopland, kom han med fig. hjertesukk: «Det er altså 80 000 mennesker på Vestopland — men det er da besynder- lig at den dummeste av dem skulde bli politimester i Gjøvik!»

Det hendte at «gutten» fant det nødvendig å gå til arrestasjon, som for eks. en gang han var ute i en av våre bygder og sikret seg en mann, visstnok for ulovlig besiddelse av våpen. Ved ransakingen oppdaget «gutten» at mannen hadde en flaske brenne- vin, og for å gjøre en lang historie kort: «gutten» fant ingen grunn til at ikke denne flaske kunne nyttes mens saken ble drøftet. Flasken gav mersmak, og da ransakingen hadde brakt for dagen at mannen også hadde en del penger i boken, ble det til at ar- restanten ble tatt med til Gjøvik, hvor turingen fort- satte i skjønneste forståelse. Hvorefter mannen dagen etter ble sendt hjem med takk for hyggelig samvær!

Ennå en historie, som for så vidt taler til «gutten»s gunst, dreiet seg om en hadelending som var kommet så langt at han satt under lås og slå på fengslet i Gjøvik. Dagen etter at han var satt inn, sendte man- nen et pent brev til politiet, der han gav hjerte- skjærende uttrykk for sin nød, bekymring for familien o. s. v. Brevet ble lest av «gutten», som etter hvert ble så rørt at årene silte, kalte mannen ned fra fengslet, dikterte en bot på 100 kr. og ba ham reise hjem til familien jo før jo heller. Hvilket mannen ikke lot seg be to ganger. Han satt i virke- ligheten temmelig hardt i det for en illegal affære.

Flittige besøk av Gestapo.

Men politistasjonen var selvsagt alt annet enn idyll. Særlig så lenge Karsten Lorange var i virk-

somhet, var det så å si daglig besøk av gestapister fra Lillehammer som hadde sine konferanser med ham. De kom neppe tilfeldig innom — det var sik- kert etter agentens rapporter de inntant seg for å undersøke saker og ting. Det gikk nok så hemmelig for seg, da Karsten Lorange — til tross for at han offisielt bare var aiminnelig konstabel — residerte i eget kontor ved siden av politimesterens. Og her var det konferansene som kunde avgjøre liv og død, foregikk. En viss teft av hva som foresto, kunde de «riktige» politimenn av og til få, og i flere tilfelle lykkedes det å varsle de som var i faresonen slik at de kunde ta sine forholdsregler. Men som regel kom alt overraskende. Den store razzaen i Gjøvik i fjor vår kom således som lyn fra klar himmel. Det var nok så åpenbart at en da gikk fram etter lister som var oppsatt på forhånd, formodentlig på N.S.- hold. Vedkommendes legitimasjonskort ble pløkket ut av kartoteket på kammeret, og så fikk politiet ordre til å avhente de forskjellige «til avhør», som det het.

En nødvendig likvidasjon.

Karsten Lorange var som nevnt Gestapos mann her, og det er betegnende at etter at han var likvi- dert ble Gestapo også borte fra politikammeret. Det var kanskje ved to-tre anledninger de viste seg etter den tid, mens det før var renn på dørene av dem til enhver tid. Så mye kan nå sies, at det var absolutt nødvendig at han ble ryddet av veien — det vilde ellers utvilsomt ha kommet til å hende ting, som kunde fått de alvorligste konsekvenser for svært mange av dem som drev med et eller annet illegalt. Lorange visste på det tidspunkt temmelig meget. Om selve likvideringen kan det ikke sies så mye utover det som alt er kjent. Det var tre menn om denne opp- gaven, deriblant en russer (en rømt krigsfange). Han som løsnat skuddene er for øvrig ikke lenger blant de levendes tall, han møtte senere sin skjebne i kam- pen mot Gestapo. At de overhode kom unna i første omgang, så gjennomslittige som forholdene er her, var nesten et under. De hadde sykler stående parat og syklet ut til Bondelia hvor sykklene ble satt igjen, og så tok de seg skauleies fram til S. Land, og kom seg også unna den veldige razzaen tyskerne satte i gang med forfølgning langt innover Valdresfjellene. Mannen som angav Kristian Andresen for forbindelse med de tre heter Ole Evang Torgersen. Han var med på politikammeret her og pekte ut Kristian etter kopien av legitimasjonskortet som befant seg i karto- teket der.

«Jeg er ansatt i Gestapo,» sa Strømstad.

Det er klart at Lorange hadde sine hjelpesmenn. At Aslaksen hadde forbindelse med ham og Gestapo, er temmelig opplagt, likeså at «lensmann» Sæther var medarbeider. Den siste ble for øvrig Lorange

etterfølger etter de opplysninger som foreligger. Ellers var det ikke så sjelden at N.S.-folk simpelthen møtte opp på politivakten og angav navnet deres for radio. I mange av disse tilfelle lyktes det å få snakket saken vekk — særlig bør det nevnes at politibetjent Helland fikk ryddet mange slike angiverier av veien. Men utover dette fikk ikke politivakten noen sikker formening om hvem som var underagenten her i byen. En mann som Oskar Strømstad sorterte åpenbart direkte under Gestapo på Lillehammer. Det kom tydelig nok fram da han i 1943 ble arrestert, sterkt mistenkt for et tyveri. Det var ved denne leilighet det ble funnet bl. a. en pistol i hans lomme. Han sa da uttrykkelig fra at det var best de slapp ham fri omgående, da han var ansatt i det tyske sikkerhetspolitiet. Han nevnte også at han hadde en lønn av så og så mye pr. måned. Helland tok ansvaret for at Strømstad likevel ble satt inn i fengslet, og det ble gjort henvendelse til Gestapo i Oslo, som svarte at de ikke kjente noe til mannen. Deretter ble det rapportert til Gestapo på Lillehammer at en mann med pistol var pågrepet, og det kom ordre om at han skulde overføres til Hamar. Det er ikke nødvendig å knytte noen kommentar til det faktum at Strømstad dagen etter dukket opp igjen i Gjøvik med ordre om å utlevert igjen pistolen og det andre som var funnet hos ham, bl. a. en notisbok med en navneliste, tydeligvis over folk han skulde ha oppsyn med.

Lite forhør, men mye skrik og skrål.

Forhør ble det ikke drevet i noen vesentlig utstrekning i politilokalene. Når slike forhør ble foretatt, foregikk de på Karsten Lorange's kontor, og under utfoldelse av voldsomme skrik og skrål som alltid fulgte med tyskerne. Noen egentlig tortur forekom neppe, men da Kristian Andresen var tatt, ble han straks forsynt med håndjern, og Stuckmann var ute og hentet en av de vanlige politikkøler til «forhøret».

Det sier seg selv at det ikke var morsomt å være politimann under slike forhold, iallfall ikke for dem som hadde en riktig innstilling. Selv de som var mere eller mindre ekte N.S.-medlemmer følte seg ilde berørt, og for dem som ikke var medlemmer — de bør nevnes: konstabelene Kristiansen, William Jensen og Amundsen — var det hele en sterk påkjønning. Ikke minst var det en lidelse å ha Karsten Lorange som en slags overbestaltet sjef. En konstabel som ved en leilighet nektet å motta en vidtgående ordre fra Karsten Lorange, som jo selv offisielt ikke var mere enn konstabel, ble innkalt til politimesteren og fikk en alvorlig reffel. Han ble bedt om å Karstens ord var å oppfatte som politimesterens egne!

Til slutt kan det nevnes at også politivakten var litt av en nyhetscentral. De hadde jo radio der, og på nattvaktene ble London flittig avlyttet. Konstabel Amundsen var nidkjær i tjenesten når det gjaldt å notere nyhetene ned og bringe dem videre til en innviet krets.

3 fangen sang.

Et lite streiftog gjennom Grini- og Berg-poetenes produksjon.

I all den andre illegale virksomheten som ble drevet i tyskernes konsentrasjonsleirer, var det også en sterk diktende trang. Ved alle høver dukket det opp mere eller mindre poetiske uttrykk for fangenes tanker og følelser. Det var forbudt, selvsagt. Det var intet tyskerne avskydde mere inderlig enn alt som smakte av åndsliv. Men sanger og viser dukket opp og ble sunget bak stengte dører og vinduslemmer, med vakter utenfor til å passe på at tyskerne ikke ble for nærgående.

En av de første sanger som dukket opp, var den første «Grini-marsjen», som fikk egen melodi, komponert av en fange. Den ble merkelig nok goutert av tyskerne til å begynne med — inntil de oppdaget at den nok ikke var så uskyldig. Den lød slik:

Norges stolte sønner,
fiskere, arbeidere og bønder,
læger, professorer,
redere, lektorer,
høy og lav fra rikmannshus og gamle renner.
Alle av den samme
seige, gamle norske sagastamme,
med det samme blod,
det samme to,
den samme lyse, sikre tro.
Her er vi nordmenn
med fangennummer på,
ingen er stormenn,
og heller ingen små —
høye og lave,
selv de med mave,
unge og spretne og gamle og grå.
Alle stemmer i
samme melodi.
Grini sanatorie
farger med sin glorie
vår historie.
Syng med alle mann,
syng for Norges land,
for vår frihet,
for vår rett,
for vårt sunne folkevett,
for rettferdighet!

Men gutta tapte ikke humøret om tyskerne skjelte og smelte, — de sang trossig videre:

Om vårt Grini vi synge vil en sang,
med godt humør faller tiden aldri lang.
Selv om suppa den er klar,
likevel vi matlyst har,
vi lenge leve kan på poteter og vann.
Det er føle tider som vi lever i,
men vi håper alle snart å slippe fri.
Og det er ingen fare nå
så lenge hue sitter på,
for bak de mørke sky'r er himlen alltid blå.

Det var den samme glade tro på framtiden, og den samme vilje til ikke å la seg knekke, som Otto Nilsen

senere tolket. den nye Grini-marsjen, som han også satte melodi til og som ble meget populær. Til tonene av den var det de siste fangene den 11. mai med Grinis eget musikkorps i spissen marsjerte ut gjennom jernporten. Her har vi teksten:

Vi var møre den gangen
da vi ble dratt med,
men humøret og sangen
det fikk vi tatt med.
La gå
at nå
er himlen grå,
den blir nok blå,
når smil og sang får rå.
Og du kan høre på fangen
han har melodien,
at gehøret og klängen
er smuglet inn.
Ikke alle har stemme
som Gigh bevars,
men at vi mangler stemme
plystrer vi en marsj.

(Plystring).

Og så synger vi sult og slit og plager bort,
synger oss gjennom piggrådhegn og lås og port.
Vi er i vår sangerfantasi
på veien i det fri
når vi
med sangen stemmer i.
Stem i og syng kamerater,
en Grini-trall vi tar,
vi har før båret lærkens vinger.
Det blir vår i desember og sommer i januar,
når sangen fra strupene klinger.

Det var ingen som knekket
vårt håp og vår tro,
selv om vingen er stekket
så kan den jo gro.
Å jo,
vårt blod
har rette to.
De skrek og slo
og tuktet, men vi sto.
For det var en ting vi visste,
vi visste så vel
at en kveld
blir den siste,
den siste appell.
Inntil da har vi råd til å smile bevars,
og alt vi må igjennom plystrer vi en marsj.

(Plystring).

Og så synger vi, osv.

Samme Otto Nilsen hadde en veldig produksjon, men en av de visene som er blitt mest populære, også utenom fangenes egen krets, er denne:

Dagene svinner og ukene rinner
og nå er det måneder og år passert
siden den dag vi ble innvitert
med på en biltur og her plassert.
Stedet er riktig forbausende prektig,
å, nei da med oss har det ingen nød;

her har vi uten å stå i kø
gratis det daglige brød.

Refr.: Det har vi, det har vi,
det har'em sletts ikke ute.
Nei det må være utrivelig
der ute i det fri.

Ute i byen er middagsmenyen
et spørsmål som gjør no'n og hver betenkt.
Tom er bulikken
og børsen sprengt
og dera til slakterbutikken stengt.
Malforekomster som stekker og blomster
kjenner de ikke, nei langt ifra.
Og peiling på midda'n den neste dag,
det er jo hyggelig å ha.

Refr.: Det har vi, osv.

Ute der dører de seg og besværer seg
for at vi har det utrivelig
adskilt fra alt, — de vet ikke de
at ingen får news'en så fort som vi.
Ingenting hender
som vi ikke kjenner;
forbindelsen er som seg her og der.
Hvis en pol'ti får et skudd og der,
har vi nyheten to dager før.

Refr.: Det har vi, osv.

Jeg tror dynamitten
er blitt favoritten
for folk som vil sprengre bensin og knott.
adskillige tonn er i luften gått,
og nu arresterer de stort og smått.
Det der er jo ille,
nei her er det stille,
her finnes det ikke slik sensasjon
som bomber og sprengstoff og eksplosjon,
så trygghet for arrestasjon.

Refr.: Det har vi, osv.

Ute betaler de mangen en daler
for god sitteplass ved et foredrag.
I timevis sitter de på sin dag,
vår opplysning er av et annet slag.
Foredragsholder'n

han kommer fra tolv'er'n,
og vi går til køia i samme stund,
og nesten før han har fått åpna munn
så har vi besøk av John Blund.

Refr.: Det har vi, osv.

Folk tror vi gråter og sutrer og låter.
Kort sagt at humøret er lagt i grav.
Å nei, her er mye å smile av
som strekker til for vårt beskjedne krav.

Ute der går de på kino;
der får de tross alt lattermuskulene litt på gli
av Juster og Diesen og slikt,
men de har ikke sett Kunze på ski.

Refr.: Det har vi, osv.

Otto's lyre spendte vidt. Han laget blant annet denne som vi gjengir ett vers av, og som gir uttrykk for lengs-

ler som var levende på begge sider av piggråden mellom kvinne- og mannsavdelingen:

*Jeg vil synge en sang,
en stiftens historikk, Okkupasjonshistorie, 2014*
den handler om de gode gamle dager.
Ja, den handler om den gang
trubadurens stemme klang
ved solefall i skyggefulle haver.
Om den gangen da Romeo til Julie gikk,
ja, den gang da det fant's romantikk.
Det var måneskinn og elskov, og sang og pøsei
— ja, det var en vidunderlig tid.
Det var luth og serenade og dikt og svermeri
— ja, det var en vidunderlig tid.
Nå sitter Julie bak vindu med fengselgitter i,
og Romeo må ty til fingerspråk når han skal fri.
Ja, den gang kjærlighet var praksis og ikke teori
— ja, det var en vidunderlig tid.

Dette verset, som vi tar med fra en annen av hans viser, gir like treffende uttrykk for en annen art av lengsler, som ikke var mindre brennende enn de som kom til uttrykk i ovenstående:

*Om brosmen den er sur og har en etanke
syns vi den er delikat,
blomstersuppa den er og et førsteklases
surrogat for mat.*
Men det hender ofte at vår tanke flyr
til et elsket, kjært og lenge savnet dyr:
Jeg tror at grisen består
ennu i tus'ner av år.
Jeg tror på ribbe og fleskefett,
jeg tror at jeg enda engang skal bli mett.
Jeg tror det ennå skal skje,
at jeg skal sette meg ned
til svinesteken i festlig lag
— det blir en deilig dag!

De var forresten ikke så borte på spinnesiden heller. Et av de beste produkter fra den siden av piggråden, var denne Grini-sangen av Anna Lisa Urbye:

Mel.: En liten gutt ifra Tistedal.
En hær står oppstilt i fangedrakt,
her på Grini.
Og beina tramper i slavetakt,
her på Grini.
Men aldri så du en hær så fri
for bøyde nakker og for kryperer
som på Grini.

Og det som brakte dem alle hit
ut til Grini,
var viljen til å få Norge fritt
uten Grini.
Og satte kampen dem selv i bur,
så reistes Norges beste forsvarsmur
her på Grini.

Og spør du dem hvor de kommer fra
hit til Grini,
så svarer alle deg stolt og sta
her på Grini.
Hver by og bygd i hele Norges land
har sikret seg sin tilittemann
her på Grini.

*Og hva de var for de havna her
vårt grini,
det s lite i fangeki,
som på Grini.
For Svartemarja hu frakta sist
en pol'timester og en kommunist
ut til Grini.*

Her kjører de samme trillebør
her på Grini,
og såss om kursen som aldri før
føvenn Grini.
Men sammen står de mot dem som kom
og vilde gjøre hele Norge om
til et Grini.

Og dette samhold har gitt oss tro
her på Grini,
at mer enn piggråd og tross kan gro
her på Grini.
Og dette samhold skal bryte vei
for seierstoget over skog og hei
ut fra Grini.

Til slutt gjengir vi et par sanger fra Berg — det var samme tonen der:

*Fra alle landets kanter
man samler inn gesanter
til denne brakkeleir ved Tønsberg by,
med tog, med båt, med bil
vi alle hit ned her
og søker fred i eiketærnes ly
fra grenserøys til vestlandsfjord
fra syd til lengst mot nord
vi stemmer opp
i samlet tropp
med disse enkle ord:*

Refr.: Kom til Berg, kom til Berg,
her er allting gratis, her er ro og fred.
Kom til Berg, kom til Berg,
Berg er et herlig sted.

Til dagsverk stiller troppen
med arbeidslyst i kroppen,
vi går ut for å «dogge» alle mann.
Mens noen bygger brakker
går andre rundt og hakker
og graver tank til melk og oppvaskvann.
Vårt arbeid bygger landet opp,
vi tviler ei på det,
og lystig lyder: Hei og hopp
fra mile og fra ved.

Refr.: Kom til Berg, osv.
Nå venter vi på seiren,
da blir det liv i leiren,
da skal vi alter drage hver til vårt.
Vi kommer jo tilbake
til heim og ektemake,
til alt det som vi savnede så ådt.
Men av og til vil tanken fly
til Berg ved Tønsberg by.
Og husk den gang
vi dagen lang
som gode venner sang:
Refr.: Kom til Berg, osv.

Og så kom omsider den 7. da fangene på Berg marsjerte av fangenskapet til denne sangen, skapt for anledningen:

*Ut av leiren, vi med seiren staut og sikkert skriker!
Ut til arbeid, ut til frihet norske mann.
Bak oss fengsel, krig og stengsel gjennom vonde tider,
foran atterreisning i vårt fedreland.
Løst så hodet opp, rett din bøyde kropp.
gå i samlet tropp, gå freidig fram!
Fram for freden, trofastheten og et fridoms Eden,
fram å retse folket vårt av sorg og skam!*

Ute vinker, fagert blinker alt som nå skal gjøres,
der er arbeid og oppgaver uten tall.
Store tanker, trofast banker og må gjennomføres:
Folkets frihet, folkets framtid sikres skal!
Lu vårt program bli: Norge frelst og fri!
Ja, det lover vi med hellig ed!
Folket kjære, det skal være alltid vigd vår ære,
derfor fikk vi atter frihet dyr og fred!

Deltagere i langrenn på Reinli i Vardal vinteren 1943. Nr. 2 fra venstre i første rekke er Olaf Hoffsbakken.

Mere om idrettsarbeidet under krigen.

Slalåmsporten har fått vind i seilene.

Vi skrev i forrige nummer om idrettslivet i krigsårene og fortalte om den livlige virksomhet særlig på skisportens og fotballens område. Vi kan supplere våre opplysninger i dag. Det viser seg at det første offisielle skirenn ble arrangert av gutteklubben «Ving» fra barnehjemmet i Gjøvik. Det foregikk i nærheten av Dalborgen og deltagere var både gutter og eldre løpere. I mars måned 1942 ble to store renn avviklet på Reinli i Vardal, hvor det under krigen var litt av et arnested for skisporten. Hoffsbakken gikk av med førstepremien i et renn, Kolbjørn Reinli i et annet. Av forsiktighet ble tidene straks tilintetgjort, men en av tidtagerne, Odd Molstad, noterte ned rekkefølgen og oppbevarte den privat både for dette renn og de senere. I et renn på Seval i slutten av mars seiret Olaf Holte, Haug med Ottar Fuglerud på 2. plass. I et langrenn på Reinli i januar 1943 seiret Hoffsbakken, Kolbjørn Reinli ble nr. 2 og Ottar Fuglerud nr. 3.

Olaf Hoffsbakken var den som først slo til lyd for arrangement av illegale skirenn. Han fikk med seg Odd Molstad, Edvin Torkehagen og Karsten Torp, og disse sto for arrangementet av skirennene de første år. Senere kom Peder Pettersen og andre til. Risikoen for dem som ledet rennene var vel så stor som for dem som deltok, det var derfor meget prisverdig å sette seg i spissen for idretten denne tiden.

Slalåmsporten ble også dyrket i disse årene. Det ble laget en utmerket løype fra Kollshaugen ned mot Mjøsa. Her ble det trenet flittig av mange unge og dyktige løpere. Et par renn ble også arrangert og det var til og med instruktør her oppe, eksperten Jacob Wåge.

Fem av de beste løpere i Opland i krigstiden. Fra venstre: Olaf Hoffsbakken, Snertingdal, Ragnar Ringstad, Raulfoss, Kolbjørn Reinli, Snertingdal, Leif Haugen, Lillehammer og Bernhard Reinli, Snertingdal.

En gruppe deltagere i skirenn på Reinli vinteren 1943.

Etter Hadelands-

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014
arrestasjonene i 1944.

Fylkesfører Aass trakk opp linjene
for propagandaen mot mil.org.

I et «hemmelig» dokument fra fylkesfører Aass av 17. mai 1944 er arrestasjonene på Hadeland samme måned omtalt. I dokumentet, som er myntet på alle underførere i de to fylker, heter det: «Det er i den senere tid avdekket en rekke illegale militærorganisasjoner. I vårt område har dette vært særlig sterkt utbredt på Vestopland. På Hadeland er nå et stort antall personer arrestert for delaktighet i slike organisasjoner. Det er intet i veien for at de politiske førere utad kan si fra at disse organisasjoner i vesentlig grad består av borgerlig innstilte mennesker, men at de ledes — og det er de enkelte deltagere ikke klar over — av personer som har fått sin politiske oppdragelse i Moskva og som står i direkte leddtog med herrene der borte. Dette er forhold som i den senere tid er blitt dokumentarisk fastslått. Det er heller ingen ting i veien for at de politiske førere utad kan si fra at lederne av disse organisasjoner driver en fullstendig terror overfor deltagerne, som mer eller mindre uforvarende er kommet med.»

Ovenstående trenger naturligvis ingen kommentar, her har fylkesføreren som i så mange andre tilfelle biviist tatt feil. — Det er slett ikke nødvendig å peke på at det ikke ble spurt om ens politiske innstilling i Mil.org. Hvor terroren ble drevet fikk enhver som kom i kontakt med N.S. og Gestapo full anledning til å konstatere.

En 16-åring som falt for tysk morderhånd i Brandbu i 1940.

Tyskerne tok ham for spion
og skjøt ham under flukt.

Om kvelden den 19. april 1940 kom en stor og tettbygget 16 år gammel gutt fra Tønsbergkanten landevegen til Hadeland. Det var nok så sent, og han aktet å søke om å få natteloj hos Anders Stastad på Hvamstad gård i Brandbu. På den samme gården hadde også tyske militære, offiserer og soldater, tatt inn. Da tyskerne fikk se gutten, trodde de han var ute i det øyemed å spionere. De tok ham derfor i forhør og kroppsvisitererte ham. Gutten forklarte at han var kommet på avveger under krigshandlingene og hadde søkt inn på gården for å få tak over hodet for natten. Men tyskerne var av en annen mening, de trodde bestemt at det var en spion de hadde for seg. Noen legitimasjonspapirer var han ikke i besiddelse av, han hadde bare en notisbok, men denne var det etter tyskernes mening grunn til å legge stor vekt på siden den var av engelsk fabrikk. Gutten var avgjort en spion, tyskerne erklærte ham straks for deres fange. Kona på gården syntes synd

på gutten virket trett og en og vilde gi ham mat. Tysk media bestemt bud mot det, likeså mot konas tilbud om sengeplass for gutten.

Under streng bevokning måtte gutten stå hele den lange natten ute på gårdsplassen. Neste morgen dro tyskerne videre og tok gutten med seg. Ved Sandbekken gjordes holt, og herunder øynet gutten er sjanse til å komme fri fra sine plageånder. I et ubevoktet øyeblikk satte han på sprang mot et skogerholt. Flukten ble imidlertid oppdaget, og tyskerne satte etter og avfyrt en rekke skudd etter ham. Det var ikke lenge før en kule traff, og gutten stupte. Tyskerne bare sparket litt snø over 16-åringen, som ble det første offer for tysk brutalitet i Brandbu. Da tyskerne kom seg videre, tok bygdefolket seg av liket og sørget for jordfeste ved Moen kapell, og her var mange fra bygda møtt fram for å hedre gutten.

Under hele krigen er hans grav vedlikeholdt og vil sikkert bli det også i fremtiden. Gutten blir skildret som en usedvanlig kjekk ung mann. Hans hensikt var nok å komme i kontakt med de norske styrker og melde seg som frivillig.

Tysk plan:

Flyplass på veldige flåter på Mjøsa.

Gjøvik—Lillehammerbanen ferdig
på 3 måneder.

Tyskerne hadde som kjent en mengde fantastiske planer for bygging i Norge. Flere ble satt i verk og gitt opp etter kort tid, andre skulde på død og liv fortsette selv om tyskerne kunde ha oppdaget at planene var umulig å realisere. Så har vi de mange planer som aldri kom til realisasjon. Også i vårt fylke var det flere slike. Av dem kan nevnes byggingen av Gjøvik—Lillehammerbanen, som etter tyskernes mening skulde stå ferdig på tre måneder. Det nyttete ikke hva ekspertene protesterte, når tyskerne hadde sagt at banen skulde bygges på tre måneder, så skulde den det. Hvor gjerne vi enn hadde ønsket denne bane, får vi være glade for at den ikke ble bygget under tyskerveldet, det vilde for størstedelen ha vært bortkastet arbeide.

Sommeren 1943 hadde tyskerne planer oppe om å bygge bru over Mjøsa fra Gjøvik til Nes. A transportere tropper over Mjøsa på ferja gikk for smått for herrefolket, så en bru måtte komme. Heldigvis ble det ikke noe av dette byggverk heller. Mjøsa kunde for øvrig brukes til litt av hvert, bl. a. til anlegg av en flyplass, og det var tyskernes alvorlige mening å lage en flyplass på veldige flåter. Materialer til disse flåter skulde naturligvis tas fra den norske skog, og det vilde ikke ha dreid seg om små kvanta materialer i dette tilfelle. Før tyskerne hadde foretatt seg noe mere enn planleggingen av dette kjempeprosjekt, var interessen for det dalet og et nytt fantastisk prosjekt et annet sted kommet i forgrunnen. Nei, herrefolket var ikke småkårne!

Gutter er kommandert ut av N.S. til å vaske av
H 7-merker.

«Den skjulte kamp» på husvegger og lyktestolper.

Malingen irriterte nazistene voldsomt.
Da N.S.-folkene på Østre Toten fikk
sine hus merket.

Utover ettersommeren og høsten 1941 ble det temmelig livlig med «tegn og gjerninger» på gater, husvegger o. s. v. Det florerte utover hele distriktet og var til særlig stor irritasjon for nazistene. Hyppigst var det H7-merkene som om morgenen kunde lyse en i møte fra stolper og vegger, malt av ukjente kunstnere i nattens løp, eller det kunde — som her i Gjøvik — være oppfordring til kinostreik malt direkte på asfalten i gatene, nedsettende bemerkninger om N.S. o. s. v. På Raufoss var de særlig aktive i bransjen, og vi husker også «banden» som en natt for over store deler av Østre Toten og malte et digert N.S. på husene hvor det bodde nazister. På Holthers hus i Nordlia f. eks. hadde de endog benyttet stige og malt merket * 2. etasjes høyde! Hroar Hovdens bil fikk også sin inskripsjon. I denne affæren ble det forevrig arrestert to mann, og politimesteren var særdeles aktiv i forfølgningen av disse to. Via Sverige kom de kjente små plakatene som var forsynt med klister på baksiden, og som en natt ble klistret opp tett i tett langs veien mellom Gjøvik og Hunndalen og rundt om i Gjøvik. Også tyskerne var sterkt interessert i disse plakatene, som de trodde var stoppet ned fra fly som kom fra England. Kommandanten i Gjøvik drev personlig «detektivvirksomhet», men med ringe utbytte, i den saken.

Tiltakene irriterte som sagt nazistene umåtelig, og politi og hird ble mobilisert for å finne gjerningsmennene. Med vanlig suksess måtte de ty til gissel-systemet, og en rekke gode menn her i Gjøvik ble kommandert ut til å vaske vekk inskripsjoner. Denne vaskingen svarte ikke alltid til hensikten — det var ikke krisemaling som ble brukt — og da en inskripsjon tvers over gaten ved Idrettsplassen skulde slettes ut, ble vedkommende satt til å male den over med tjære. Malingen var imidlertid fet, og det viste seg at tjæren ikke hadde festet seg til malingen. Da det kom en regnskur etter at alt var overmalt, viste det seg at tjæren ble vasket

av bokstavene, mens asfalten rundt om var svartere enn før av tjæren. Resultatet var at inskripsjonen kom enda bedre fram enn forut, til ny og forståelig ergrelse for nazistene.

«Gutten Alexander» var meget interessert i å vinne sporer på å oppklare hvem som stod bak malingen. Han drev husundersøkelser og forhør av mistenkte, og det var da han kom med bemerkningen om at «når denne gutten stepper on, da er det f... hakke meg slutt». Gutten steppet on, men det ble ikke slutt, og «generalstabens» som han egentlig var på jakt etter, fant han aldri. Det var forresten mest ungdom som drev denne virksomheten — det forsto også «gutten», men han mente det satt andre og trakk i trådene både når det gjaldt kinostreik og maling. I det tok han ikke feil, men han tok feil da han kommanderte de unge guttene, som et av bildene her viser, til å male over et H 7-merke på en transformatoroklosk i Marcus Thranesgt. Den malingen hadde ikke disse guttene foretatt, skjont de nok hadde sine svin på skogen i andre forbindelser. Men det lå utenfor «guttens» opplæringsvevner. Det gav et like negativt resultat da unger på skoleveggen hadde malt inskripsjonen som det andre bildet i denne notisen viser. Ungene lot seg hverken lokke eller true til å angi gjerningsmennene, og saken måtte oppgis som uopklart! Ungene var i det hele tatt ivrig med i den mere eller mindre skjulte kamp mot nazismen, og gjorde det ved sin holdning umulig for N.S. å komme noen veg med sine nazifiseringsbestrevelser.

Det hende mangt og mye i de mørke høstnetter som det kunde berettes om nå. To ganger ble som en vil huske, den store vindusruten til N.S.-kontoret i Vingården knust ved at det ble kastet et stort vedtræ gjennom. Etter det første attentatet flyttet en særlig betrodd N.S.-mann inn i lokalet for å fungere som vakt. Ved det andre attentatet, da han altså lå der og sov, oppdaget han ingenting før om morgenen, da han våknet på grunn av kulden fra det knuste vinduet! Det var livlige gjetninger om hvem gjerningsmannen var, men det kan nå fortelles at det ikke var den som etter hvert ble utpekt som den sikre gjerningsmann. Og politiet fant aldri fram til rette vedkommende.

Et særlig dristig kupp ble gjort av en Gjøvik-gutt som en natt låste seg inn i N.S.-kontoret med falsk nøkkel, og bortførte hele N.S.' beholdning av batonger o. l. som var kommet dagen før. Det foregikk mens «vaktmannen» lå i rommet innenfor og sov — som vanlig. Vedkommende har senere utmerket seg med sin dristige holdning på andre fronter.

Tr.

Det er malt på veggen på Gjøvik skole.

Da ungdomstjenesten skulle trumfes gjennom i Oppland

Hvordan kristenfolket tok kampen opp mot nazifiseringen av ungdommen.
«Tvang til tro er dårers tale», sa pastor Mølbach, og «kretsfører» Myhren ble stum.

Kristenfolket spilte en vesentlig og på sine områder avgjørende rolle for dannelsen av den norske fronten mot nazismen i den første «vaklende» perioden, da folk flest nok følte hvilken holdning som måtte inntas, men da det ennå ikke var kommet noen fast ledelse som kunde samordne de forskjellige krefter. Fra første stund inntok kirken og kristenfolket en bestemt holdning, som var diktert av et livssyn som ikke kunde gå på akkord med en ideologi, som bygget på læresetninger som trampet alle kristne verdier ned. Det gas overhodet intet rom for spekulasjoner om hvem som skulde vinne og hvem det lønte seg å holde på, og det gav en klarhet og en styrke som i høy grad bidro til støpningen av den brede og atomfattende isfront mot nazistefet.

Vi husker alle kirkens faste holdning, hyrdebrevne som ble lest opp i kirkene på tross av nazistenes trusler, forvisningen av prestene, som likefullt fortsatte sin kamp på interneringsstedene, og endog gikk til en slik «forbrytelse» som å ordinere en serie nye prester i kirken på Helgøya. Og like positivt og aktivt kjempet de lege samfunn på sine frontavsnitt. Det kunde berettes så mange eksempler på den betydning denne holdning hadde, men vi skal nevne en enkelt side, hvor det var kristenfolket som gikk i brodden og skapte en folkefront som fullstendig slo beina unna nazistenes planer.

ANSLAGET MOT UNGDOMMEN

Det var i 1941 N.S. gikk til aksjon for alvor for å nazifisere ungdommen. Ungdomstjenesten skulde settes ut i livet, noe som vilde bety at barna vilde være tapt for hjemmene, og i løpet av kort tid være gjennomsyret av den nazistiske gift. Foreldrene var klar over faren og innstillet på å sette seg til motverge, en måtte bare ha en ledende hånd til å organisere motstanden. Her grep kristenfolket straks inn og ledet det hele inn i de riktige baner. Det ble i Oslo etablert en hovedledelse som utarbeidet planene for kampen, og med emissærer og forkynnere som kurerer gikk kampparolene ut til kontaktpunktene på de sentrale steder, hvor arbeidet ble organisert videre i distriktene. Generalstabens møter holdtes i Døvekirken i Oslo.

Gjøvik ble sentrum for aksjonen for Totens sorenkriveri, og selv om vi er blitt pålagt ikke å nevne navn, nevner vi allikevel Håkon Korshavnns innsats her. Det var han som under «forretningsreiser» i bygdene etablerte kontaktpunkter og som organiserte

fellesaksjonen som førte til et slikt vellykket resultat. Både N.S. og tyskerne var i intens aktivitet for å finne fram til organisatorene og få stoppet aksjonen, men her i distriktet førte det bare til en enkelt arrestasjon, frk. Margith Mohn, som de tross hissigse forhør allikevel ikke fikk noe ut av. Det resulterte i et ni måneders opphold på Grini for hennes vedkommende, men det var jo tross alt en billig «assurans».

BAKEROVNNEN SOM HEMMELIG POSTKASSE

Det er neppe nødvendig å gå i detaljer med hensyn til selve protestaksjonens forløp. By og bygd ble delt opp i roter med sine ledere, og de kjente protestformulærer ble spredd ut i hvert eneste hjem over hele distriktet. Og foreldrene gikk hundre prosent inn for saken. Protestene kom tilbake til mottakerne i underskrevet stand, og det morsomme var at ikke bare foreldre, men i stor utstrekning også folk uten avkom tok risikoen og var med på protesten. Det ble en folkeaksjon som nazistene, da det først var kommet så langt, sto fullstendig hjelpeløse overfor. På en bestemt dag gikk samtlige protester i posten til «ungdomsminister» Stang, som bokstavelig talt druknet i brev fra alle landets kanter, og postverket var fullstendig sprengt! Grinifanger kan fortelle om hvor vellykket aksjonen måtte ha vært. Dit kom det nemlig senere det ene lastebillass etter det andre med protestskriv, som skulde brennes! Det var noe av et problem å samle og oppbevare alle disse brevene til avsendelsesdagen, og vi kan nevne at bl. a. bakerovnene hos Kasper Andresen presenterte seg som velfylte postkasser de siste dagene før brevene avgikk!

Protestflommen førte til at N.S. stort sett måtte gi opp tanken om ungdomstjenesten, men Oppland var et av de få strøk der de tross den kompakte motstand vilde forsøke å trumfe tiltaket gjennom.

TRUET MED ARRESTASJON TIL JUL

Det manglet selvsagt ikke på trusler mot dem som mest åpent tonte flagg mot denne spesielle formen for nyordning. Vi bryter her igjen navneforbudet og nevner særlig tre som ved sitt eksempel stivet opp de mange: pastor Mølbach, bankkasserer Nord og kjøpmann Jofred Nesje. På tross av alvorlige trusler bøyet de ikke av da nazistene senere på tross av folke-

fronten forsøkte å sette ungdomstjenesten ut i livet. De nektet å sende sine barn til «tjenesten» og ble truet med arrestasjon og det som verre var. Så sent som lille juleaften ble de betydet om at arrestasjon var uunngåelig dersom de ikke nå bøyet av. Svaret var avvisende. De var også sammen med et par andre som inntok en fast holdning innkalt til politiet, hvor ved en leilighet hele fem av nyordningens menn foretok forhør og truet omkapp. «Kretsfører» Myhren, «politifullmektig» Ulrichson og Karsten Lorange var de toneangivende, men motstanderne sto for sterkt i argumentasjonen, og nyordnerne kom ingen veg.

TVANG TIL TRO ER DÅRERS TALE — — —

Under et av disse forhør framholdt pastor Mølbach overfor «kretsfører» Myhren at tvang aldri kunde føre til noe godt. Myhren mente at noe tvang måtte det være hvis samfunnet i det hele tatt skulde kunne gjennomføre noe nytt. Til dette repliserte Mølbach at hvis hans barn skulde tvinges til å gå på søndagsskole, så vilde han sette seg imot det. Det samme vilde han gjøre hvis folk skulde tvinges til å gå i kirke. Og så siterer han denne salmen:

Tvang til tro er dårers tale,
hjerter verger seg med fynd;
tvingen tror ei sorg kan svale,
føder mere løgn og synd.
Kun til helved kan der tvinges,
men til himlen bare ringes,
frihet følger sannhets ånd.

Myhren hadde intet å bemerke, og arrestasjons-truslene ble ikke gjort til virkelighet.

Det kunde som sagt vært mange andre ting å nevne, der kristenfolket gikk foran og ved sitt eksempel bidro til å sette mot og fasthet i andre. Vi må innskrenke oss til dette, men det er grunn til å gi uttrykk for den takk vi står i til kristenfronten for den holdning den fra første stund inntok, og aldri vek en tomme fra.

Tr.

Et truselsskriv med oppfordring til landssvik.

Som et eksempel på det press politiet og stats- og kommunefolk i det hele tatt var gjenstand for, gjen- gir vi nedenfor et skriv som ble sendt alle funksjonærer her i distriktet:

Vi tillater oss å gjøre Dem oppmerksom på lederen i Nasjonal Samlings riksorgan «Fritt Folk» onsdag den 4de des.:

«Føreren uttalte i sitt foredrag på Gjøvik søndag: Ingen som er ansatt i Staten eller kommunene eller i private foreninger kan fortsette hvis de kjemper mot nyordningen i Norge.»

Denne uttalelse er forøvrigt en naturlig konsekvens av at Nasjonal Samlings syn og program i dag er den norske stats retningslinjer og at statsfemtlige individer selvsagt må uskadeliggjøres. En rekke mennesker ansatt i offentlig tjeneste kan for sitt bare liv ikke begripe

dette at de ikke skal ha lov til å spytte på sin arbeidsgiver og motarbeide hans interesser både i sitt daglige arbeide og privat. Folk som er så tungnemme har selvsagt bare av den grunn intet i offentlig tjeneste å gjøre, rent bortsett fra at deres moralske habitus er av den art at de ikke engang har krav på den alminnelige æktelse en offentlig tjenestemann må ha.

Etter Føreren siste tale kan man gå ut fra at det blir foretatt en gjennomgripende opprydning i dette uvesen. Hver enkelt tjenestemann må nu, under personlig ansvar, velge for eller imot den nye tid. Og de som velger å stille seg utenfor samfunnet, må ikke regne med å få anledning til fortsatt å få drive sin sabotasje på en dyne av vartpenger. Den nye stat stiller høye krav til sine tjenestemenn, og det er nødvendig allerede straks å sørge for at de holder mål. Kvalifiserte folk til å fylle de stillinger som måtte bli ledige mangler heldigvis ikke. Vi vil i denne forbindelse peke på at Nasjonal Samling selvsagt ser det som en avgjørende kvalifikasjon for offentlige tjenestemenn i betydningsfulle stillinger at de helt forstår den nye tidens idéer og krav og at de ideologisk står på sikker grunn. A skaffe seg dette sikre grunnlag gjennom aktiv deltakelse i Hirden og partiarbeide, vil fremtidig være av vesentlig betydning for offentlige tjenestemenn som tar sikte på å kunne fylle større stillinger enn de nu har.»

Noe videre kommentar trenges selvsagt ikke, men som konklusjon kan man iallfall slutte at ingen kan stille seg likegyldig overfor nyordningen i Norge.

Ialffall plikter De å sette Dem grundig inn i Nasjonal Samlings program som vi vedlagt tillater oss å oversende Dem.

Vi er takknemlig over å høre fra Dem etter at De har tatt Deres standpunkt, og innen årets utgang.

Med Gjalting for Det nye Norge.

Gjøvik, den 6te des. 1940.

Heil og Sæl
Sverre Tidemand Ruud.
Kretsfører.

Lagførerne i K.O. 19:

Juel Stæther. Kristian Fjeld. Halvard Ondenstad.
Harald Bratberg.

N.S. hadde gissellister og jøssinglister.

Og sto bak borgervakt-utskrivningen.

Fra N.S. fylkesfører gikk det korte mellomrom ut skrivelser påstemplet «Hemmelig» til de politiske førere. Her ble det trukket opp retningslinjer for bearbeiding av jøssingfronten. Kikker en på disse papirene, som altså var myntet bare på de mest betroede menn, finner en straks ut at også de ledende N.S.-menn var heit på det rene med hvor håpløst det var for N.S. å vinne noen tilslutning. En kan også konstatere at mange av tiltakene for å tyne motstanderen — tiltak som en trodde var satt i verk av tyskerne — var det N.S. som sto bak.

I mai 1944 skriver fylkesfører Thrana om inn-